MOĞOL–RUS İLİŞKİLERİ (1223 – 1341)

ALTAY TAYFUN ÖZCAN

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1900
KÜLTÜR SERİSİ: 1044

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-429-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

TÜBA

BU KİTABIN BİRİNCİ BASKISI, TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ'NİN 2018 YILI BİLİMSEL TELİF ESER ÖDÜLLERİ (TÜBA-TESEP) KAPSAMINDA TELİF ESER ÖDÜLÜNE LAYIK GÖRÜLMÜŞTÜR.

Altay Tayfun Özcan: 15 Mayıs 1979'da Giresun'da doğdu. İlk, Orta ve Lise eğitimini Giresun'da tamamladıktan sonra 1998 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okumaya hak kazandı. Bir yılı İngilizce hazırlık sınıfında geçen Tarih öğrenimini 2003'te tamamladı. 2005'te Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarihi programında Yüksek Lisansını, 2010'da da Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Programında ise Doktora eğitimini tamamladı. 2015'te Genel Türk Tarihi Doçenti unvanını alan Altay Tayfun Özcan 2020'de ise yine aynı anabilim dalında Profesörlüğe yükseltildi.

Altay Tayfun Özcan 2005'te Araştırma Görevlisi olarak adım attığı Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Profesör Doktor unvanı ile görev yapmaktadır. 2018 yılında *Moğol–Rus İlişkileri (1223–1341)* başlıklı eseri ile *Türkiye Bilimler Akademisi Telif Eser Ödülü*'nü aldı. 2019'da *Ziya Gökalp Türk Ocakları İlim ve Teşvik Armağanı*'na layık görülmüştür. 2020'de ise *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya* başlıklı eseri ile *Türkiye Bilimler Akademisi Telif Eser Ödülü*'nün ikinci defa sahibi olmuştur.

Altay Tayfun Özcan çalışmalarında İngilizce, Latince ve Rusça kullanmaktadır. Evlidir ve Gündüz Ural ile Çağatay Uluç adlı iki evladı bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....
KISALTMALAR.....
KAYNAKLARA VE TETKİKLERE DAİR.....

GİRİŞ

1. Rusların Ortaya Çıkışı ve Kiev Rusyası'nın Doğuşu (860–1015).....
2. Kiev Rusyası (1015–1139).....
3. Bağımsız Rus Knezlikleri Dönemi (1139–1238).....
4. Rusya'nın Tarihî Coğrafyasına Dair.....
5. Rus Kaynaklarında Tarihleme Sorununa Dair.....

I.BÖLÜM
MOĞOLLAR İLE RUSLAR ARASINDAKİ
İLK TEMASLAR (1223–1241)

1. Moğolların Kafkasya Seferi, Faaliyetleri ve Kıpçaklarla Mücadeleler (1222–1223).....
2. Kıpçak–Rus İttifakının Ortaya Çıkması.....
3. Kalka Muharebesi (31 Mayıs 1223).....
4. Kalka Muharebesinin Neticeleri.....
5. Batı Seferine Hazırlıklar (1229–1236).....
6. Moğolların Bulgarlarla Mücadeleleri (1236).....
7. Moğolların Ryazan Knezliğine Saldırmaları (Aralık 1237).....
8. Vladimir–Suzdal Topraklarındaki Faaliyetler (Şubat–Mart 1238).....
9. Moğolların Suzdal'ın Kuzeyindeki Bölgelerdeki Faaliyetleri
(Mart–Nisan 1238).....
10. Güney Rusya Seferi.....

II.BÖLÜM
RUSYA'DA ALTIN ORDA
İDARESİNİN TESİSİ (1243–1263)

1. Moğolların Orta Avrupa Seferi Sırasında Rusya'nın Durumu (1242–1243).....
   a. Kuzey Rusya'daki Durum.....
   b. Güney Rusya'daki Durum.....
2. Cuci Ulusunun Kuruluşu ve Altın Orda'nın Ortaya Çıkışı (1243).....
3. Rusya'nın Altın Orda'ya Bağlanması (1243–1245).....
4. Rusya'nın Vergilendirilmesi.....
5. Mihail Vsevolodoviç'in Batu'nun Yanına Gelmesi ve Öldürülmesi (Eylül 1245).....
6. Daniil Romanoviç'in Batu'nun Yanına Gelmesi ve Galiçya'nın
Moğollara Bağlanması (1245–1246).....
7. Yaroslav'ın Karakorum'a Gönderilmesi ve Ölümü (1246).....

8. Andrey Yaroslaviç'in Büyük Knezliğe Atanması (1249) .....
9. Aleksandr Yaroslaviç Nevskiy'in Büyük Knezliğe Tayini (1252) .....
10. Kuzey Rusya'da Nüfus Sayımı ve Vergi Toplanmasına Başlanması (1257–1260) .....
11. Galiçya Knezi Daniil'in İsyanı (1255–1260) .....
12. *Burulday'ın Galiçya ve Litvanya Seferleri (1260–1261)* .....
13. Suzdal Ayaklanması (1262) .....
14. Aleksandr Yaroslaviç Nevskiy'in Ölümü (1263) ve Sonrasındaki Gelişmeler .....

III.BÖLÜM
RUSYA'DA ALTIN ORDA
İDARESİNİN YERLEŞMESİ DÖNEMİ (1263–1312)

1. Mengü Timur Han'ın Novgorod'u Büyük Knezlik Topraklarına Katması (1270) .....
2. Vasiliy Yaroslaviç Dönemindeki İlişkiler (1272–1277) .....
3. Dmitriy'nin Büyük Knezliğe Tayini ve Rus Knezlerinin Kafkas Seferi'ne İştirak Etmeleri (1277–1278) .....
4. Dmitriy ve Andrey'in Büyük Knezlik Mücadeleleri (1281–1284) .....
5. Moğolların Güney Rusya Knezleri ile Litvanya–Polonya ve Macaristan Seferleri (1274–1287) .....
6. Baskak Ahmet Sorunu ve Nogay ile Tola Buga Arasında Gerilim (1287–1288) .....
7. Dmitriy ile Andrey Arasındaki Mücadelelerin Son Safhası (1287–1294) .....
8. Rus Knezleri Arasında İttifakların Kurulması, Vladimir ve Dmitrov Toplantıları (1296–1301) .....
9. Pereyaslavl' Hâkimiyeti İçin Knezler Arasındaki Mücadeleler (1302–1304) .....

10. Andrey Aleksandroviç'in Ölümü ve Rus Knezleri Arasında Büyük Knezlik Mücadeleleri (1305) .....

IV. BÖLÜM
ÖZBEK HAN ZAMANINDA İLİŞKİLER (1313–1341)

1. Tokta Han'ın Ölümü ve Özbek Han'ın Tahta Oturması (1312–1313) .....
2. Novgorod Sorunu ve Özbek Han'ın Kuzey Rusya Meselelerine Müdahalesi (1312–1316) .....
3. Yuri Daniiloviç'in Büyük Knezliği Elde Etmesi ve Mihail Yaroslaviç ile Mücadelesi (1317–1318) .....
4. Mihail'in Yargılanması ve Öldürülmesi (1318) .....
5. Yuri Daniiloviç ve Dmitri Mihailoviç Arasındaki Mücadeleler (1321–1326) .....
6. Tver İsyanı ve Neticeleri (1327–1328) .....
7. İvan Daniiloviç'in Büyük Knezliğe Tayini ve Aleksandr Mihailoviç ile İlk Mücadeleleri (1328–1330) .....
8. İvan Daniiloviç ile Novgorod Arasındaki İlişkiler ve Özbek Han'ın Tutumu (1332–1333) .....
9. Aleksandr Mihailoviç'in Özbek Han ile İlişki Kurması ve İdamı (1336–1339) .....
10. Smolensk Knezi'nin Litvanya ile İlişkileri ve Özbek Han Tarafından Cezalandırılması (1340) .....
11. Semen İvanoviç'in Büyük Knezliğe Tayini ve Özbek Han'ın Ölümü (1341) .....

V. BÖLÜM
ÖZBEK HAN'IN ÖLÜMÜNE
KADAR RUSYA'DA MOĞOL İDARESİ SIRASINDA
KURUMLAR ve SOSYO–İKTİSADî İLİŞKİLER

1. Han
2. Büyük Knezler ve Knezler
3. Rusya'da Moğol Görevlileri
    a. *Baskak* ve *Daruga* Unvanlarının Kökenine Dair
    b. Altın Orda Hanlığı'nda *Baskak*lık Kurumunun Ortaya Çıkışı ve İşlevi
    c. Altın Orda Hanlığı'nda *Baskak*lık Kurumunun Zayıflaması
    d. Altın Orda Hanlığı'nda *Daruga* Unvanı, Ortaya Çıkışı ve İşlevi
    e. *Elçi*lik
5. Hatun
6. Rusya'da Uygulanan Moğol Vergi Sistemi
7. Ticarî Münasebetler
8. Moğollarla Ruslar Arasında Dinî Münasebetler

SONUÇ
BİBLİYOGRAFYA
KRONOLOJİK TABLO

ÖN SÖZ

XII. yüzyılın son çeyreğinde Moğolistan'da vuku bulan gelişmeler, dünya tarihinde etkileri asırlarca sürecek yeni bir evreyi başlattı. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde yaşananlar Yesügey adlı bir beyin oğlu Timuçin'in etrafında, sonunda onu hanlık makamına getirecek olaylar dizgisi içerisinde anlatılıyorsa da gelişmeler, boylar arasındaki sürtüşmelerin bir neticesiydi. Bu mücadelelerden, etrafındaki güçleri yenerek çıkan Timuçin, "Cengiz" adını alarak hanlığını ilan ettiğinde dünya tarihinde yeni bir dönem, Moğol asrı başlıyordu. Gerçekten de XIII. yüzyıldaki dünya, büyük oranda Moğol istilasının ortaya çıkardığı yeni gelişmelerle şekillenmiştir. Harezmşah Sultanlığının ve Halifeliğin sükutu; İran, Kafkasya, Türkiye ve Rusya'daki idarelerin bağımsızlıklarını kaybetmeleri; Macaristan, Polonya, Balkan ülkeleri, Suriye ve güneyinde Mısır hudutlarına kadar olan bölgede vuku bulan askerî hareketlilikler XIII. yüzyıl dünyasının en belli başlı siyasî hadiselerindendir ve tamamı Moğollarla alâkalıdır. Askerî meselelerin yanında diplomaside de Moğol "meselesi", Memlûk Sultanlığı, Doğu Roma İmparatorluğu, Papalık, Macaristan Krallığı, İtalyan kent devletleri, Fransa ve İngiltere krallıklarını da içine alan bir gündem yaratarak XIII. yüzyıl diplomasisine eşi görülmedik bir damga vurmuştur. XIII. yüzyılda kaleme alınmış tarih ve edebiyat eserlerinin hemen tamamında Moğollardan bir şekilde bahsedilmesi bunun doğal bir neticesidir.

1223'te Kalka Muharebesi ile başlayan Moğol–Rus ilişkileri, Moğolların 1236'da giriştikleri Batı seferi sırasında Rusya'nın neredeyse tamamını istila etmeleriyle farklı bir mahiyete büründü. Moğollar başlangıçta, seferlerini batıya doğru devam ettirmek gayesiyle Rus kentlerinde herhangi bir garnizon bırakmayarak ülkeyi terk etmişlerdi. Bu karar, Moğolların Rusya'dan ayrılmalarından sonra bölgede yeni bir siyasî dengenin doğmasına neden oldu ve Moğol işgali sırasında ölen Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in kardeşi Yaroslav Kuzey Rusya'da, Galiçya Knezi Daniil ile eski Çernigov ve Kiev Knezi Mihail ise Güney Rusya'da bu siyasî tabloda merkezî bir konum elde etmeyi başardılar. Ancak 1242'de Batı seferini tamamlayan Moğolların İdil boylarına dönmeleri ve hemen ardından modern tarih yazımında "Altın Orda" olarak anılacak hanlığı kurmaları bu dengeyi bir anda ve tamamen değiştirdi. Artık Rus knezleri Moğollarla ilişkilerini bağımsız bir taraf olarak değil, onlara tâbi birer idareci olarak devam ettirmeye başladılar. Bunun bir neticesi olarak Moğol idaresi altındaki Kuzey Rusya'nın ilk Büyük Knezi Yaroslav Vsevolo-

doviç ve Güney Rusya'nın Büyük Knezi Daniil Romanoviç'ten başlamak üzere Rus knezleri siyasî varlıklarını Altın Orda hanlarından, topraklarında hüküm sürmelerine imkân sağlayan *yarlık*lar almak suretiyle devam ettirebildiler. Kurulan bu nizam, bazı farklılıkları içermekle birlikte, Rusya'nın uzun yıllar Moğollar tarafından idare edilmesinde temel bir unsur olmuştur.

1243'ten başlayarak Moğol idare ve nüfuzunu derinden hissederek geçirdiği iki yüzyıllık dönemi, Rusya tarihinin en önemli devirlerinden biridir. Bu önem, Moğol idaresinde geçirilen dönemin Rusya tarihinde istiklalin kaybedildiği tek dönem olmasından ileri gelir. Nitekim, bugün bir kısmında Ukrayna bayrağının dalgalandığı, ancak Orta Çağ'da Küçük ve Büyük Rusya olarak iki farklı şekilde adlandırılsa da bir bütün olarak görülen ülke yüzyıllar içerisinde Lehistan, Fransa ve Almanya tehdidiyle yüzyüze gelmiş ve bu sırada topraklarının önemli bir kısmını terk etmek zorunda kalmışsa da kısa süre içerisinde toparlanarak bağımsızlığa kavuşabilmiştir. Ancak Moğollar, sadece askerî olarak değil, aynı zamanda kudretli bir idare kurarak ülkeyi uzun yıllar yönetmeyi başardılar. Bu farklılık bile tek başına "Moğol idaresi dönemi"ni Rusya tarihinin en önemli devirlerinden biri hâline getirmeye yetebilir. Öte yandan Rusya'daki Moğol idaresi Moğol tarihi açısından da önemlidir. Hâkimiyetin ilk yıllarında Altın Orda hanının *yarlığı* ile idaresini sürdüren Rus knezi ile İran ve daha başka bölgelerdeki tâbi hükümdarlar ve idareciler arasında farklılığın olmadığı bir gerçektir. Bununla birlikte XIV. yüzyılda İran, Anadolu, Tibet, Çin'deki Moğol hükûmetleri çökerken Rusya hâlâ Moğollara vergi ödeyen bir ülkeydi. Rusya, Moğol hâkimiyetinin devam ettiği son ülke olarak bu özelliğini daha uzun yıllar devam ettirecektir.

Karşınızda bulunan çalışmanın "*Moğollarla Ruslar Arasındaki İlk Temaslar (1223–1241)*" başlıklı kısmında 1223'te Moğollar ile Rus–Kıpçak müttefik ordusu arasında vuku bulan Kalka Muharebesi ile 1237'in sonlarında başlayan Rusya'nın Moğol istilasına uğraması ve sonrasında ülkenin siyasî vaziyeti ele alınmıştır. "*Rusya'da Altın Orda İdaresinin Tesisi Dönemi (1243–1263)*" başlıklı ikinci kısımda ise Batı seferini bitiren Moğolların 1243'te Altın Orda Hanlığı'nı kurmaları, Rus knezlerini tâbi kılmak suretiyle Rusya'yı hâkimiyet altına almaları ve kurdukları idarî mekanizma incelenmiş, ardından Berke ve Rusya Büyük Knezi Aleksandr Yaroslaviç Nevskiy'nin ölümüne kadar olan süreç ortaya konmaya çalışılmıştır.

"*Rusya'da Altın Orda İdaresinin Yerleşmesi (1263–1312)*" başlıklı üçüncü bölümde Mengü Timur'un Altın Orda Hanlığı tahtına oturmasından Tokta Han'ın ölümüne kadar olan siyasî hadiseler incelenerek Altın Orda'nın Rusya'daki idaresinin artık kesin olarak yerleştiği dönem tetkik edilmiştir. "*Özbek Han Zamanında İlişkiler (1313–1341)*" başlıklı dördüncü kısımda, Rus knezlerinin Özbek Han'dan Büyük Knezlik *yarlığı*nı elde edebilmek için birbirleriyle mücadeleleri ve Han'ın buna karşı takındığı tavır incelenmiştir. Çalışmanın

son kısmı olan *"Rusya'da Moğol İdaresi Sırasında Kurumlar"*da ise incelenen dönemde han, büyük knez gibi makamlarla *baskak* ve *daruga*lık gibi kurumlar ele alınmış, Moğolların Rusya'da uyguladıkları vergi ve din politikası gibi mevzular incelenmiştir.

*

2017'de neşredilen bu kitabımın ikinci baskısının Ötüken Neşriyat çatısı altında gerçekleşmesi benim için büyük bir mutluluk. Bu imkânı sağladıkları için Ötüken Neşriyat'a ve metni titizlikle ele alan editörüm Ayşegül Büşra Paksoy'a candan teşekkür ediyorum. Bu vesile ile metnimi yeniden kapsamlı olarak gözden geçirme, bazı ilaveler yapma ve kitabımın ilk baskısının ardından kaleme aldığım bazı bilimsel incelemelerimi dipnotlara ilave etme imkânım da oldu.

Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)'in ortaya çıkmasında hocam Prof. Dr. İsmail Aka'nın büyük payı var. Bu kitap, lisans hayatımın ilk günlerinden itibaren beni akademik çalışmalara teşvik etmiş ve destek olmuş hocama bir teşekkür olarak ithaf edilmiştir.

İki yıllık yüksek lisans öğrenimi sırasında kendisinden çok şeyler öğrendiğim hocam Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'nu da bu vesileyle bir kere daha şükranla anmak isterim. Prof. Dr. Mehmet Tezcan ve Prof. Dr. Konuralp Ercilasun'a kitabın şekillenmesinde gösterdikleri emekten ötürü minnettarım. Akademik dostluklarından ötürü Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli ve Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel'e, Çince imlaları, kaynak metinlerden tetkik ederek düzeltmek inceliğini göstermesinden ötürü Doç. Dr. Kürşat Yıldırım'a da teşekkür etmek istiyorum. Yine öğrencilerim Caner Şahin, Münevver Adıgüzel ile Faruk Emre Kuruoğlu'nun yardımseverliklerini de anmam gerekiyor. Eşim Dr. Fatma Çağım Özcan'a da teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisi bu uzun soluklu çalışmanın her aşamasında en büyük destekçim oldu. Son olarak 2018 yılında bu eseri Türkiye Bilimler Akademisi Telif Eser Ödülü'ne layık bulan akademinin seçkin üyelerine de şükranlarımı sunarım.

Prof. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN
19 Mayıs 2022 / Kütahya

KAYNAKLARA VE TETKİKLERE DAİR

Moğol–Rus ilişkileri ile ilgili en önemli kaynaklar Rus kronikleridir. Buradaki bilgiler yeri geldiği zaman ayrıntılı denilebilecek kadar kapsamlı, kimi zaman ise son derece sınırlıdır. Bununla birlikte diğer hiçbir dilde yazılmış kaynak eser, taraflar arasındaki ilişkiler konusunda Rus kronikleriyle rekabete girişebilecek nitelikte değildir. Yine de bu husus, diğer dillerde kaleme alınmış kaynakların önemini azaltmaz. Mesela, Moğolların 1223'te Deşt-i Kıpçak ve Rusya'daki faaliyetlerine dair Arapça, Farsça, Çince ve Latince kaynaklardaki bilgiler, Rus kroniklerinde tutulmamış bazı kayıtları ihtiva eder. Bunun yanı sıra bu kaynaklarda, Rus kroniklerinde teferruatına girilmeyen kimi meseleleri açıklayıcı kayıtlar da yer alır. Nitekim, Rus kronikleriyle izah edemediğimiz vergi meselesine dair bazı konular ancak Ermeni kaynaklarındaki kayıtlardan öğrenilmektedir.

Kaynakların, büyük oranda Arapça ve Farsçadan oluştuğu Hazar Kağanlığı dönemiyle karşılaştırıldığında aynı coğrafya üzerinde kurulmuş Altın Orda Hanlığı tarihinin en önemli kaynaklarının Rusça olması önemli bir değişimdir. Filolojik hâkimiyetin bu şekilde bir kayma göstermesinde, bu dillerde eser veren kaynak yazarlarının, İlhanlı–Altın Orda Hanlığı arasındaki gergin siyasî ilişkilerin yanında Altın Orda Hanlığı–Memlûk Sultanlığı ittifakına dikkat kesilmelerinin de etkili olabileceği üzerinde düşünülebilir. Buna mukabil bu gelişim, esasında, özellikle Yaroslav (970–1054) zamanında yükselme ivmesi kazanmış Rus dili ve edebiyatının bir zaferi olarak telakki edilmelidir.

1. Rusça Kaynaklar

Suzdal Knezi Dmitriy Konstantinoviç'in talimatıyla hazırlanan *Lavrent'ev kroniği*, ismini, yazarı rahip Lavrent'ev'den almıştır[1]. A.A. Şahmatov'un tabiriyle, kronik yazarı veya toplayıcısı olan rahip, 1305'e kadarki hadiselerle alakalı bilgiler vermesine rağmen bazı yılları atlamıştır[2]. Bu husus, kroniğin farklı kaynaklardaki bilgilerin kopyalanmasıyla oluşturulmasının bir neticesi olarak karşımıza çıkar. Mesela, Altın Orda Hanlığı ile ilgili kayıtların bulunduğu yıl-

---

1 "Lavrent'evskaya Letopis", *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey*, Tom Pervıy, İzdannoe Arheograficeskoyu Komissieyu Akademii Nauk SSSR, Leningrad 1927 (PSRL I).

2 A.A. Şahmatov, *Povest Vremennıh Let*, Tom I (Vvodnaya Çast, Tekst, Primeçaniya), Petrograd 1916, s. LI.

larda 1263–1283, 1286–1294 arası boş geçilmiştir[3]. Bu ayrım noktaları, muhtemelen, kopya edilen kronikler arasındaki farklardan ötürü ortaya çıkmıştır. Bu ayrım bize bazı hususlarda yardımcı da olmaktadır. Mesela, 1263'e kadar Altın Orda hanlarından sadece isimleriyle bahsedilirken *Çar* unvanı sadece *Kağan*'ı ifade için tercih edilmiştir. 1284'te ise bu sefer *Çar* unvanı *Altın Orda hanı*nı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu husus, 1263 ile sonlanan kısım ile 1283 ile başlayan kısmın farklı kroniklerden kaydedildiği hususunda bir delil teşkil eder. Ancak *Lavrent'ev kroniği* günümüze ulaşmamış pek çok kronik kaydını barındırmasından ötürü çok kıymetli bir kaynak eserdir ve ikili ilişkileri ortaya koymada en güvenilir kaynaklardandır.

Hazırlandığı manastırdan ötürü *İpat'ev kroniği* olarak anılan kaynak[4], ilk olarak Nikolay Karamzin tarafından Kostroma'daki Aziz İpatiev manastırında bulunup tarih araştırmalarında kullanılmıştır. N. Karamzin'in bulduğu bu nüsha, XIII. yüzyılın sonlarında yazılmış günümüze erişmeyen bir nüshanın XV. yüzyılın başındaki kopyasıdır. Söz konusu yazmanın yanında XVI. yüzyılda doğrudan XIII. yüzyıl metninin kopya edilmesiyle hazırlandığı anlaşılan ve *Hlebnov metni* adı verilen bir nüsha ile XVII. yüzyılda kaleme alınan, *Hlebnov metni*nden kopya edilmiş *Pogodin metni* adıyla anılan iki yazma ile daha geç tarihli diğer nüshalar da mevcuttur[5]. *İpat'ev kroniği*, Kuzey Rusya meselelerinde sınırlı bilgiler vermekle birlikte Güney Rusya siyasî tarihinin en önemli kroniğidir. Öyle ki buradaki bilgileri çoğu kez kopya eden *Gustin kroniği* hariç bırakılacak olunursa, Güney Rusya meselelerinin öğrenildiği tek kaynak hüviyetindedir. Kaynaktaki pek çok kaydın, Kuzey Rusya'da yaşayan kronik yazarları tarafından kopyalanarak eserlerine dahil edilmesi *İpat'ev kroniği*nin bölge tarihi için ne denli önemli olduğuna işaret eder. Bununla birlikte eserde pek çok kez tekrarlanan, hatta kimi zaman dört yılı bulan, kronolojik hatalar vardır[6]. Bu hataların tashihinde, aşağıda bahsedilecek *Gustin kroniği*ndeki kayıtlar önemli iş görür. Öte yandan *İpat'ev kroniği* eski Rusça olarak kaleme alınmış Kuzey Rusya kroniklerinden farklı şekilde *"Eski Rusça ile Orta Ukraynaca arasında bir dil"*de kaleme alınmıştır[7].

---

[3] M. Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yay., Ankara 2007, s.XXII, XXIV; A.A. Şahmatov, *Obozrenie Russkih Letopisnıh Svodov XIV–XVI vv.*, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1938, s. 10-20 vd. A.N. Nasonov da bu alıntılara değinmiştir. Bk. A.N. Nasonov, *İstoriya Russkogo Letopisaniya*, İzdatel'stvo Nauka, Moskva 1969, s. 80 vd.

[4] "İpat'evskaya Letopis", *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey,* Tom Vtoroy, İzdannoe Po Vısoçayşemu Poveleniyu Arheografiçeskuyu Kommissieyu, Sanktpeterburg 1843 (PSRL II).

[5] G.A. Perfecky, "Studies on the Galician Volynian (Volhynian) Chronicle", *The Annals of the Academy of Arts and Sciences in the United States*, Vol.XII/N.1-2 (33-34), 1969-1972, s. 62; Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına göre Türkler*, s. XVIII-XIX.

[6] Nasonov, *İstoriya Russkogo Letopisaniya*, s.227-228; Perfecky, "Studies on the Galician Volynian (Volhynian) Chronicle", s. 65, 78-81; Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına göre Türkler*, s. XIX.

[7] *İpat'ev kroniği*nin dil özellikleri için bk. Perfecky, "Studies on the Galician Volynian (Volhynian) Chronicle", s. 88 vd.

Sinodalnıy Spisok, *Komissionnıy Spisok* ve *Akademiçeskiy Spisok* olarak üç ayrı versiyonu bulunan *I. Novgorod kroniği*[8], Rus kronikleri arasında önemli yere sahip bir diğer kroniktir. Bunlardan en eskisi, *Sinodalnıy Spisok* kabul edilmektedir[9]. A.A. Şahmatov'a göre bu metnin önemli bir kısmı 1330'larda yazılmış, ilerleyen yıllarda üzerine kayıtlar düşülmek suretiyle kapsamı genişletilmiştir. Bu yapılırken de başta *Lavrent'ev* olmak üzere diğer kroniklerden faydalanılmıştır[10]. *Komissionnıy Spisok* ise büyük oranda *Sinodalnıy Spisok*'tan kopya edilmek suretiyle daha geç tarihlerde kayda geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu son nüsha, sonraki dönemlerin anlaşılması açısından *Sinodalnıy Spisok*'tan daha kullanışlıdır[11]. Moğolların Novgorod ve civarındaki faaliyetleri konusunda diğer kroniklerde yer almayan bilgileri barındıran *I. Novgorod kroniği*, bu eserde özellikle Moğolların ve büyük knezlerin Novgorod ile ilişkilerin ortaya konulmasında önemli yer tutmuştur.

XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başında tamamlandığı anlaşılan *Simeonovskaya letopis'* bir diğer önemli Rus kroniklerindendir[12]. Verdiği bilgiler daha sonraki kronikleri de etkilemiştir ki bunlardan birisi de *Troitskaya letopis*'tir. Aşağıda da ifade edileceği üzere M.D. Priselkov bu metni yeniden oluşturmaya çalışırken en çok istifade ettiği kronik de *Simeonovkaya letopis'* olmuştur.

Alman asıllı V.F. Miller tarafından *Troitskaya letopis'* adı verilen kaynak[13], XV. yüzyılda Moskova'da yazıya geçirilmiştir. 1812'deki meşhur Moskova yangınında yok olan ana nüsha haricinde bir kopyası bulunmamaktadır. Söz konusu yangında, Miller tarafından çıkarılmış kopyası da yandığından kronik tarihten silinmiş[14], böylelikle tarihî araştırmalarda etkisizleşen ve hiç değinilmeyen bir kaynak hâline gelmiştir[15]. Bununla birlikte kimi Rus edebiyatı uzmanları kaynağa, ellerindeki bilgiler çerçevesinde değinmişlerdir. Bunlardan birisi olan Şahmatov, bir eserinde bu kroniğin yeniden yapılandırılmasını istercesine bazı kronik parçalarını işaret etmişse de[16] kendisi böyle bir mesaiye girişmemiştir. Yine de onun bu çabası bilim adamlarının ilgisini yeniden bu

---

[8] *Novgorodskaya Pervaya Letopis'*, *Starşego i Mladşego İzvodov*, pod Redaktsiey A.N. Nasonova, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1950 (NPL).

[9] Söz konusu kroniklerle ilgili farklı görüşler M. Uydu-Yücel tarafından incelenmiş ve kroniklerle ilgili bilgiler verilmiştir. Bk. Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına göre Türkler*, s.XXXIV-XXXV.

[10] Şahmatov, *Obozrenie Russkih Letopisnıh Svodov XIV–XVI vv.*, s. 128-131.

[11] Şahmatov, *Obozrenie Russkih Letopisnıh Svodov XIV–XVI vv.*, s. 168.

[12] "Simeonovskaya Letopis", *Polnoe Sobranie Russkih Letopisey*, Tom Vosemnadtsatıy, İzdannoe Po Vısoçayşemu Poveleniyu Arheografiçeskoyu Kommissieyu, Sanktpeterburg 1918 (PSRL XVIII).

[13] D.M. Priselkov, *Troitskaya Letopis'*, İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva–Leningrad 1950 (TL).

[14] Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına göre Türkler*, s.XXVII-XXVIII.

[15] Ya.S. Lur'e, *Obşçerusskie Letopisi XIV–XV vv.*, İzdatel'stvo Nauka, Leningrad 1976, s. 17.

[16] Şahmatov, *Obozrenie Russkih Letopisnıh Svodov XIV–XVI vv.*, s. 173-174.

GİRİŞ

1. Rusların Ortaya Çıkışı ve Kiev Rusyası'nın Doğuşu (860–1015)

Vareg–Rusların ortaya çıktıkları IX. yüzyılın ilk yarısından önce Slavlar, M.Ö. 3000'lerden itibaren Vistül Nehri'nden başlayarak Pripet Havzası ve Orta Dnyeper mıntıkasına kadar olan sahaya yayılmış hâlde bulunuyorlardı. Kendilerine özgü bir siyasî teşkilâtları olmaksızın kabile şeklinde bir toplumsal düzen içerisinde yaşayan Slavların eski tarihleri ile ilgili bilgiler arkeolojik verilere dayalı olarak ortaya konabilmektedir[1]. Filolojik kaynaklar ise ancak miladî dönemlerde ortaya çıkar. Onlarla ilgili ilk kayıtlar Latince ve Grekçe eserlerde bulunuyorsa da Slavlara dair bilinenler özellikle Hazar Kağanlığı zamanında Müslüman coğrafyacıları tarafından kaleme alınan eserlerle artış gösterdi[2]. Ancak Papaz Kirill'in gayretleriyle Slavlar arasında Hristiyanlığın ortaya çıkmasından kısa süre sonra yazı dilinin gelişmesi, eski hatıraların kaleme alındığı ilk Rusça tarih çalışmalarının kaleme alınmasını beraberinde getirdi.

İskandinav etkili çok tanrılı bir dine inanan Slavlar[3] IX. yüzyıldan itibaren Hazarlar Kağanlığına vergi vererek yaşıyorlardı[4]. Ancak bölgedeki güçler

---

1 Slavların en eski dönemleri için bk. A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 3-4; *Slavyane i ih Sosedi v kontse I tısyaçeletiya do N.E. Pervoy Polovine I tısyaçeletiya N.E.*, red. İ.P. Rusanova, E.A. Sımonoviç, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva 1993; V.V. Enukov, *Slavyane do Ryurikoviçey*, Kursk 2005; T. Sulimirski, "The Problem of the Origin of the Slavs", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vo.75, No.1–2/1945, s. 51-58; B.A. Rıbakov, *Yazıçestvo Drevnih Slavyan*, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva 1994, s. 214-230. Slav kabileleri için bk. T.D. Florinskiy, *Slavyanskoe Plemya*, Kiev 1907; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 6-7. Rusların Karadenizin kuzeyindeki sahalara gelmeleri ve buralardaki ilk faaliyetleri için bk. S. Franklin–J. Shepard, *The Emergence of Rus*, Longman Group Lim., New York 1996, s. 3-50.

2 Arapça kaynaklarda Slavlara dair kayıtlar için bk. A.Ya. Garkavi, *Dopolneniya k Soçineniyu Skazaniya Musul'manskih Pisateley o Slavyanah i Russkih*, Sanktpeterburg 1871; F. Vestberg, *Kommentariy na Zapisku Ibragima Ibn Yakuba o Slavyanah*, Sanktpeterburg 1903; T.M. Kalinina, "Arabskie İstoçniki VIII–IX vv. o slavyanah", *Drevneyşie Gosudarstva Vostoçnoy Evropı*, Moskva 1994, s. 211-224; *Svod Drevneyşih Pis'mennıh İzvestiy o Slavyanah*, Tom I, Sost. L.A. Gindin, S.A. İvanov, G.G. Litavrin, Moskva 1994; *Svod Drevneyşih Pis'mennıh İzvestiy o Slavyanah*, Tom II, Sost. S.A. İvanov, G.G. Litavrin, V.K. Ronin, Moskva 1995.

3 Slavların dini için bk. Rıbakov, *Yazıçestvo Drevnih Slavyan*, s. 354-438; A.S. Famitsin, *Bojestva Drevnih Slavyan*, Sanktpeterburg 1884; I. İvanov, *Kult Perina u Yujnıh Slavyan*, Moskva 2005; V.İ. Mansikka, *Religiya Vostoçnıh Slavyan*, Moskva 2005; B. Prokof'ev, "Religiya Vostoçnıh Slavyan", *İstoriçeskiy Jurnal*, No.8/1940, s. 72-81; Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 12-14

4 Slav kabilelerinin en eski dönemlerde Hazarlarla ilişkileri ile ilgili olarak bk. M. Uydu-Yücel,

dengesi, İsveç kıyılarından gelen kaynaklarda *Ros* veya *Rus* adıyla anılan savaşçı Vareglerin 859'da Rusya içlerine sokulmasıyla değişti[5]. Bu esnada Hazar Kağanlığı'na boyun eğmiş durumdaki Polyan, Derevlyan, Severyan, Vyatiç, Radimiç gibi büyük Slav kabileleri 884–964 arasındaki süreçte, Novgorod merkezli olarak bir idare kurmuş olan Rurik'in ölümünden sonra Vareg-Rusların başına geçmiş olan İgor'a naiblik eden Oleg tarafından Vareg hâkimiyet altına alındılar. Bundan önceki yıllarda Çud, Sloven, Merya ve Kriviçler gibi Slav kabilelerini boyunduruk altına almış olan Varegler böylelikle, Slav ahaliye dayanmak suretiyle büyük bir güç hâline geldiler[6]. Ancak Slav boylarını hâkimiyet altına alırlarken diğer taraftan Varegler arasında bir devletleşme aşaması da kendisini gösteriyordu. Bilhassa Hazar egemenliğindeki boyların sisteme dahil edilmesi Rus devlet yapısına da Hazar etkilerinin girmesine neden oldu[7]. Doğrudan doğruya Slavların Hazar hâkimiyetinde geçirdikleri yüzyılların beraberinde getirdiği bu durum, Vareg devletinin teşkilinde Slavların Hazarlar ile Varegler arasında bir köprü vazifesi gördüklerine ve hâkimiyetleri altına girdikleri halkın siyasî hayatında ne denli büyük öneme sahip olduklarına işaret eder. Bu, Slav nüfusunun Vareglere üstünlük sağlamasının tâbi bir neticesiydi. Yönetici sınıfın tamamen Vareglerden oluşuyor olmasına rağmen devletin zaman içerisinde Slav karakteri kazanmasının nedeni de bu demografik şartlarla ilgiliydi. Yaklaşık yüz yıl süren Vareglerin Slavlarla karışması süreci, etimolojik kökeni üzerinde henüz mutabakat sağlanmamışsa da daha çok İskandinav kökenli olduğu anlaşılan, *Rus* kelimesinin bir millet ismi olarak iki toplumun genel adı olarak ortaya çıkmasına neden oldu[8]. Bu gelişme, kuşkusuz ki tarafların birbirinin çeşitli kültür unsurlarını kabul ederek aynileşmesiyle ilgiliydi. Ancak Slavların, Vareglere göre bölge nüfusunun ekseriyetine sahip olmaları, sosyolojik temelde Slavların Varegleşmesinden ziyade,

---

İlk Rus Yıllıklarına göre Türkler, s. 86 vd. Ayrıca bk. A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 5-6.

5 Vareglerin Rusya'ya gelişleriyle ilgili olarak bk. S.H. Cross, "The Scandinavian Infiltration into Early Russia", *Speculum*, Vol.21, No.4/ 1946, s. 505-514.

6 A.N. Kurat, *IV–XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi, Ankara 1992, s. 40; Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına göre Türkler*, s. 87-89. Vareglerin Slav topraklarına gelip, Slavları hâkimiyet altına almaları ve bir süre sonra iki toplumun karışmasıyla yeni bir milletin ortaya çıkmasıyla ilgili olarak bk. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 15-17.

7 P.B. Golden, "Nomads in the Sedentary World: The Case of Pre-Chinggisid Rus' and Georgia", *Nomads in the Sedentary World*, ed. A.M. Khazanov, A. Wink, Curzon Press 2001, s.29-34; T.S. Noonan, "The Khazar Qaghanate and it's Impact on the Early Rus' State: The Translatio Imperii from İtil to Kiev", *Nomads in the Sedentary World*, ed. A.M. Khazanov, A. Wink, Curzon Press 2001, s. 76-94; J. Shepard, "The Origin of Rus (900–1015)", *CHR*, ed. M. Perrie, Vol. I, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 51.

8 Bu konuda farklı görüşler için bk. O. Pritsak, "Rusların Kökeni", Çev. M.B. Çelik, *Omelyan Pritsak Armağanı*, ed. M. Alpargu, Y. Öztürk, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2007, s. 43-44; N. Riasanovsky, "The Norman Theory of the Origin of the Russian State", *Russian Review*, Vol.7, No.1/Autumn 1947, s. 96-110.

I.BÖLÜM

MOĞOLLAR İLE RUSLAR ARASINDAKİ İLK TEMASLAR (1223–1241)

1. Moğolların Kafkasya Seferi, Faaliyetleri ve Kıpçaklarla Mücadeleler (1222–1223)

Moğol elçi ve tüccarlarının 1218'de Otrar'da katledilmesi ile başlayan süreç, Harezmşah Devleti ülkesinin Moğollar tarafından hızlı bir şekilde istilaya uğramasıyla neticelendi[1]. Cengiz Han 1220'de Harezmşah Sultanlığının başkenti Semerkand üzerine yürüdüğünde Harezmşah Muhammed'in önünde kaçış kuvvetli bir ihtimal olarak duruyordu. Bununla birlikte, istilanın başladığı günlerde Moğollarla meydan muharebesine girişmekten çekinen Sultan'ın başkentini terk etmesi onu tehlikeden kurtaramadığı gibi, yeni bir istila hareketinin daha yaşanmasını beraberinde getirdi. Bu yeni sefer, başında Cebe ve Sübedey'in bulunduğu 20.000 kişilik bir ordunun[2] Sultan'ı takiple görevlendirilmesiyle başlamıştır[3]. Bununla birlikte Reşidüddin'in eserindeki bir kayıt, seferin maksadının sadece bununla sınırlı olmadığını gösterir:

> Sultan Harezmşah'ı takibe koyulun. Eğer onu yakalayamazsanız veya size, durduramayacağınız bir orduyla karşı çıkarsa oyalanmayın ve beni bilgilendirin. Eğer güçsüzse ona saldırın. (…) Ebedi Tanrının gücüyle onu yakalamadan geri dönmeyin. Sizden soluğu kesilir de bazı kimselerle birlikte dağ tepelerine veya daracık mağaralara saklanırsa ya da kimliğini

---

1 Moğolların Harezmşah topraklarını ele geçirmelerine dair bk. İ. Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 253-275; Z.M. Bunyatov, *Gosudarstvo Harezmşahov-Anuşteginidov 1097–1231*, Akademii Nauk Azerbaydjanskoy SSR, Moskva 1986, s. 135-155; İ.P. Petruşevskiy, "Pohod Mongol'skih Voysk v Serednyuyu Aziyu v 1219–1224 gg. i ego Posledstviya", *Tataro-Mongolı v Azii i Evrope*, red. S.L. Tihvinskiy, İzdatel'stvo Akademii Nauk, Moskva 1977, s. 107-140; S.M. Ahinjanov, "Horezm i Deşt-i Kıpçak v naçale XIII v.", *Vizaimodeystvie koçevnıh i drevnıh tsivilizatsiy*, red. V.M. Masson, Alma-Ata 1989, s. 326-335.

2 Cebe ve Sübedey'in komutasındaki ordunun sayısı ile ilgili olarak bk. R.P. Hrapaçevskiy, *Voennaya Derjava Çingishana*, s. 326-327. Daha başka rakamlar da ileri sürülmüştür. Mesela, V.V. Kargalov bu sefere 30.000, A.H. Halikov ise 50.000 kişinin katıldığını ifade ederler. Bk. V.V. Kargalov, "Osvoboditel'naya Bor'ba Rusi Protiv Mongolo-Tatarskogo İga I", *Vİ*, No.2/1969, s. 149; A.H. Halikov, *Mongolı, Tatarı, Zolotaya Orda i Bulgari*, İzdatel'stvo Fen, Kazan' 1994, s. 24.

3 Söz konusu seferin Sultan Muhammed'in yakalanması için başladığına ilişkin bk. Raşid-addin, I/II, s. 209; Rashiduddin, s. 249; Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, Çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 158; İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi* (El Kâmil fi't-Tarih Tercümesi), Çev. A. Ağırakça, A. Özaydın, C. XII, İstanbul 1987, s. 323-324. Ayrıca, kronolojisi biraz karışmış olan, *Yuan shi*'daki Sübedey biyografisinde yer alan bilgilere de bk. Hrapaçevskiy, *Voennaya Derjava Çingishana*, s. 499. *Xin Yuan shi*'daki Cebe Noyan biyografisinde Moğol komutanının Cengiz Han tarafından görevlendirilmesinden bahsedilmeksizin, Cebe Noyan'ın Sultan Muhammed'i takibe giriştiği dile getirilir. Bk. Ch'i Tang, *Moğol Sülalesi Devrinde…*, s. 148.

> gizlerse onun topraklarına kasırga gibi saldırmalı ve size itaat eden herkesi taltif ederek payza vermeli ve onların başına şahne tayin etmelisiniz. Si ze direnenleri ise yok etmelisiniz. Emrime uygun olacak şekilde bu işi üç yıl içinde yerine getirin ve Deşt-i Kıpçak yoluyla dönün ve eski yurdumuz Moğolistan'da bize katılın[4].

Yazar, eserinin bir başka yerinde ise Cebe ve Sübedey'in, Muhammed'in ölümü üzerine Cengiz Han'ı şu şekilde bilgilendirdiklerini ifade eder:

> (…) Cebe ve Sübedey Cengiz Han'a elçi göndererek kendisini bilgilendirdiler: 'Sultan Muhammed öldü, oğlu Celaleddin ise kaçtı ve bu ülkeye doğru ilerledi. Bundan sonra biz, onları aklımızdan çıkardık ve Cengiz Han'ın emri üzerine, Tanrının lütfuyla, Moğolistan'a varmaya hazırız[5].

Reşidüddin'in bu iki kaydı, Moğolların İran, Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak'ı içine alan seferi düzenlemelerinin tek bir nedene dayanmadığını, aksine çok yönlü olduğunu ve zaman içinde başlangıç esasından farklı bir hâl aldığına işaret eder.

İlk kayıt, başında Cebe ve Sübedey'in bulunduğu Moğol seferinin Harezmşah Muhammed'in yakalanması için başlatıldığına ilişkinse de, ilerleyen ifadeleler, Moğol komutanlarının Harezmşah'ın hâkimiyetindeki kentlerin Moğol egemenliğine alınmasıyla da görevlendirildiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre söz konusu sefer, Moğolların Harezm seferinin bir uzantısı olarak, Harezmşah Sultanlığının İran'daki kentlerinin ele geçirilmesi ve böylelikle Muhammed'in direnebileceği herhangi bir dayanak noktasının kalmaması maksadıyla düzenlenmiştir. Bunun yanında ilgili kayıt, Moğol komutanlarının seferin daha başlarında iken seferlerine Deşt-i Kıpçak üzerinden devam edecekleri emrini aldıklarına işaret eder. Bu husus, seferin bir yağma akını olmadığını, aksine bir plan dâhilinde gerçekleştirildiğini gösterir. Ancak ilk kayıtta olduğu gibi ikinci kayıtta da Deşt-i Kıpçak, hâkimiyet altına alınacak bir ülkeden çok bir geçiş yolu olarak zikredilir. Dahası, Moğol ordusunun İran ve civarındaki faaliyetleri sırasında çeşitli kentleri ele geçirerek buralara idareciler atamalarına[6] karşın Derbend'in kuzey hududunda böylesi tutum içine girmemeleri, Cebe ve Sübedey'in Derbend geçidine kadar olan kentleri Moğol hâkimiyetine sokmayı amaçladıklarını, Derbend'in kuzeyindeki toprakları ise ilerledikleri sırada yağmada bulunabilecekleri bir geçiş güzergâhı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Bununla birlikte Kıpçaklarla girişecek oldukları mücadele, Moğol seferinin beklenmedik şekilde Dnyeper'e kadar

---

[4] Raşid-ad-din, I/II, s. 209; Rashiduddin, s. 249. Benzer bilgiler Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın eserinde de vardır. Bk. Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *Türkün Soyağacı*, s. 123.

[5] Raşid-ad-din, I/II, s. 226; Rashiduddin, s. 258.

[6] Raşid-ad-din, I/II, s. 210-214, 226 vd.; Rashiduddin, s. 250-253, 258 vd.

II.BÖLÜM

RUSYA'DA ALTIN ORDA İDARESİNİN TESİSİ (1243–1263)

1. Moğolların Orta Avrupa Seferi Sırasında Rusya'nın Durumu (1242–1243)

1237 sonundan 1238 yazına kadar Kuzey Rusya'da, 1238'den 1241 başlarına kadar da Güney Rusya ve Deşt-i Kıpçak'ta faaliyet gösteren Moğollar, Rusya'daki kentleri ve çevresindeki bölgeleri ele geçirerek Rusya'daki harekâtlarını tamamlamışlardı. Bunu, Batı seferinin Orta Avrupa'ya yönelmesi takip etti. Macaristan, Polonya, Almanya'nın güney doğu kısımları, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna, Bulgaristan ve Romanya'yı içine alan Moğol saldırıları dâhilinde Liegnitz ve Muhi gibi iki büyük muharebe kazanılmış ve pek çok kent ile kasaba ele geçirilerek yağmalanmıştır[1]. Bununla birlikte Moğollar 1242 nisanında hiç beklenmedik bir şekilde geri çekilmeye başladılar. Araştırmacılar bu gelişmeyi Batı seferini yürüten Moğol ordusunun, Ögedey Kağan'ın ölüm haberini almasıyla izah ediyorlarsa da bu, konu üzerindeki sorunları tamamen ortadan kaldırmaya yetmediği anlaşılmaktadır. Gerçek sebep ne olursa olsun Moğolların Avrupa'dan sessiz sedasız çekilişleri, Avrupa'ya derin bir soluklanma imkânı sağlarken, Rus tarihi için ise yeni bir dönemi başlatıyordu.

Moğolların 1237–1238'de Kuzey Rusya'daki saldırılarından sonra ele geçirdikleri bölgelerde herhangi bir garnizon bırakmamaları[2], ülkeden çekilmelerinin ardından Kuzey Rusya'da yeni bir nizamın kurulmasını sağladı. Nitekim eski Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in kardeşi Yaroslav, yıkılmış hâldeki Vladimir'e gelerek Büyük Knezlik tahtına oturduğunda Rusya'daki hayatı es-

---

[1] Moğolların Avrupa'daki faaliyetleri için bk. G. Strakosch-Grassmann, *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242*, Innsbuck 1893; Paşuto, "Mongol'skiy Pohod v Glub Evropı", s.214-223; Jackson, *The Mongols and the West*, s.58-75; Bretschneider, I, s.320-330, Prawdin, *The Mongol Empire*, s.252-269; Ştayndorff, "Çujaya Voyna…", s.18-29; H. Gekken'yan, "Pohod na Zapad i Zavoevanie Vostoçnoy Evropı", .", *İstoriya Tatar s Drevneyşih Vremen*, T. III, Kazan' 2009, s.161-165; Vasary, *Cumans and Tatars*, s.69-71; I. Vasary, "The Jochid Realm: The Western Steppe and Eastern Europe", *The Cambridge History of Inner Asia, The Chinggisid Age*, ed. N. di Cosmo, A.J. Frank, P.B. Golden, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s.70-72; Howorth, *History of the Mongols*, s.44-58; G.S. Bandke, *İstoriya Gosudarstva Pol'skago*, Tom.I, Sanktpeterburg 1830, s.231-233.

[2] Bu konuda tek istisna *Nikon kroniği*nde, Moğolların Kiev'e bir yönetici atadıklarına ilişkin kayıttır. Bazı yazarların bu kaydı hatalı olarak değerlendirmelerine karşın bu husus *Moğolların Gizli Tarihi*'nde de tekrarlanır. Bk. C.J. Halperin; "Muscovite Political Institutions in the 14th Century", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, Vol.I/2, 2000, s.250; C.J. Halperin, "The East Slavic Response to the Mongol Conquest", *AEMA*, Vol. X, 1998–1999, s.108; L.N. Langer, "Muscovite Taxation and the Problem of Mongol Rule in Rus'", *Russian History/ Histoire Russe*, Vol.34/No.1-4, 2007, s.111.

kiye döndürmeye gayret eder faaliyetler içerisine girmişti. Buna mukabil Güney Rusya'daki gelişmeler daha değişik bir görünüm arz etmiştir. Bu farklılığın ortaya çıkmasında daha çok, Güney Rusya knezlerinin yaşadıkları Kalka Muharebesi travmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu çarpışma neticesinde Moğollar karşısında ağır yenilgiye uğrayan Güney Rus knezleri Mihail ve Daniil ile kardeşi Vasilko, Moğol saldırılarının kendi hudutlarına varmasını bile beklemeden memleketlerini terk etmiş, kaynakların ifadesine göre "kaçmış"lardı. Bu travmayı hiç tecrübe etmemiş Kuzey Rusya knezleri ise Moğolları, tıpkı Kalka Muharebesi'nden sonraki gibi sınırlarını terk edecek düşmanlar olarak görüyorlardı. Fakat gelişen durum onları hiç beklemedikleri hadiselerle karşı karşıya bırakmıştır.

a. Kuzey Rusya'daki Durum

Moğolların Kuzey Rusya'dan çekilmelerinden hemen sonra bölgedeki en güçlü knez, Büyük Knez III. Vsevolod Yur'eviç'in üçüncü oğlu olup 1191'de Vladimir'de doğmuş Yaroslav'dı[3]. O, Moğolların Kuzey Rusya'daki faaliyetlerine mâni olmaya kalkışmadığı gibi, kardeşi Yuri'nin tüm çağrılarına karşın Moğollarla mücadelesine destek vermemiş ve bu tutumunu Moğolların Novgorod istikametinde sürdürdükleri saldırılar sırasında da korumuştu[4]. Ancak Yaroslav, Moğolların Kuzey Rusya'yı terk etmelerinden hemen sonra, başında bulunduğu Kiev'i terk ederek[5] Vladimir kentine gelmiş ve hemen sonrasında da buradaki Büyük Knezlik makamını eline geçirmiştir. Yeni Büyük Knez, Vladimir'e geldiğinde kentin fizikî durumu harap, Moğol katliamından saklanabilen ve dağlara kaçıp geri dönebilen insanların psikolojik vaziyeti ise fevkalâde kötü durumdaydı. Yaroslav'ın yapması gereken üç iş vardı. İlki, Vladimir'den kaçan insanları kentlerine geri döndürmek; ikincisi, kentin hasarlarını onarmak ve ölen knezlerin yerine atamalar gerçekleştirerek ülkedeki idarî yapılanmayı sağlamaktı[6]. Bunlardan ilkine hızlı bir şekilde giriştiyse de bunun tamamlanması, kendi iktidar süresini de aşacak bir çalışmayı gerektiriyordu. İkinci olarak ise halkın yeniden kente dönüşünü sağlamak meselesini ele aldı ve bunu kısa süre içerisinde başardı. Nitekim onun Vladimir'e geldiğini duyan ahali kısa süre zarfında yeniden Vladimir'e döndüler ve hep birlikte kentteki ölüleri defnetmeye ve kenti yeniden ayağa kaldırmaya giriştiler. Bu sırada, 1239'da, Yuri Vsevolodoviç'in Rostov'da bulunan nâşını da Vladimir'e getirttiler[7]. Kentteki asayişin teminini idarî düzenlemelerle meşgul olması

---

3 Ekzempliyarskiy, I, s.7.

4 Yaroslav Vsevolodoviç'in Moğol saldırıları sırasındaki tutumuna dair bk. Karamzin, III, s.289.

5 Yaroslav'ın Kiev Knezliğine dair bk. PSRL I, s.467. Ayrıca bk. Kurat, *Rusya Tarihi*, s.70; Karamzin, III, s.6-7.

6 Solov'ev, II, s.146.

7 PSRL I, s.467; PSRL X, s.113.

III.BÖLÜM

RUSYA'DA ALTIN ORDA İDARESİNİN YERLEŞMESİ DÖNEMİ (1263–1312)

1. Mengü Timur Han'ın Novgorod'u Büyük Knezlik Topraklarına Katması (1270)

Yaroslav Yaroslaviç'in Büyük Knezliği elde etmesinden iki yıl sonra 1266'da Berke İlhanlılarla yaşanabilecek bir mücadele için Kafkasya'da bulunduğu sırada öldü[1]. Bu, Ruslar arasında sevinçle karşılanırken[2], *İpat'ev kroniği*nden anlaşıldığı kadarıyla Moğollar arasında birtakım karışıklıklara sebep oldu ve çok sayıda insanın ölmesiyle neticelendi[3]. Buradaki bilgilerden söz konusu mücadelelerin ne şekilde cereyan ettiğini kestirebilmek mümkün değilse de, Kuzey Rusya kroniklerinde bu hususta herhangi bir bilginin bulunmaması, *İpat'ev kroniği*ndeki kaydın Güney Rusya sahasında bulunan Cengiz soyundan gelen kimseler arasındaki bir miras sorununu yansıttığını düşündürmektedir. V.L. Egorov ise ilgili kaydı, İslamiyeti benimseyenlerle eski dinlerine inanmaya devam eden Moğol aristokrasisi arasındaki çatışmalarla ilgili görmüştür[4]. Acaba Rus kroniklerinde -yukarıda da ifade edildiği üzere- Berke'nin ölümüyle *Besermen*, yani Müslüman baskısından kurtulduklarından bahsetmelerini de bu bağlamda değerlendirebilir miyiz? Ancak bu kaydın bir mücadeleden çok Altın Orda'daki bürokratik bir değişime işaret ettiği ile ilişkisini kurmak daha makuldür. Açık şekilde bu kayıt, Berke'nin ölümüyle birlikte devletin bir kabuk değiştirdiğini göstermektedir. Ancak yeniden V.L. Egorov'un görüşüne dönecek olursak Berke'nin ölümüyle Müslümanlarla diğerleri arasında bir iç savaşın başladığını kabul etmek hiçbir şekilde makul bir yaklaşım değildir. Çünkü Berke döneminde Altın Orda topraklarında İslam'ı kabul edenlerin Müslüman olmayan kimselerle mücadele edebilecek seviyede bir nüfus teşkil ettiklerini gösteren bir bilgi bulunmamaktadır.

Berke'nin ölümünün ardından Altın Orda tahtına, bu esnada Kafkas bölgelerinde bulunan ve Batu oğullarından Tutukan'ın oğlu Mengü Timur geçti[5]. Mengü Timur Han'ın iktidara geldiği ilk yıllarda Rusya'da, Aleksandr Yaroslaviç Nevskiy'nin ölümünün yarattığı güç boşluğundan kaynaklanan gergin bir hava hüküm sürüyordu. Bu kendini özellikle de Novgorod'da hissettiriyordu. Bir önceki kısımda ifade edildiği üzere 1264'te Dmitriy Aleksandroviç Nov-

---

1 PSRL XV, s.403; TL, s.328-329.

2 PSRL X, s.145; PSRL XV, s.403; TL, s.329.

3 PSRL II, s.202.

4 V.L. Egorov, "Razvitie Tsentrobejnıh Ustremleniy v Zolotoy Orde", *Vİ*, 8/1974, s.39.

5 Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s.146-147; Zakirov, *Diplomatiçeskie Otnoşeniya Zolotoy Ordı s Egiptom*, s.59; Howorth, *History of the Mongols*, s.126.

gorod'dan kovulurken, amcası Yaroslav Novgorod'un ileri gelenleri tarafından kente davet edilmişti[6]. Yaroslav bu teklifin ardından onlarla bir anlaşma yaptı. 1478'e kadar kentin fiilî ve hukukî bağımsızlığını sona erdirmesi açısından tarihî değeri olan bu anlaşmayla Novgorodlular, Büyük Knez'in kent üzerindeki haklarını ve egemenliğini resmen tanımış oluyorlardı[7].

Yaroslav Yaroslaviç, Kuzey Rusya ticaret hayatının en önemli kenti Novgorod'dan gelen davet teklifi karşısında yola koyuldu ve 27 Ocak 1265'te buraya vardı. Bunu, kenti *"eski nizama göre idare edeceğine yemin"* ederek Novgorod tahtına yerleşmesi[8] ve Yuri Mihailoviç isimli bir asilzadenin kızıyla evlenmesi takip etti[9]. Novgorod'taki 5 yıllık idaresi süresince, kenti tehdit eden Litvanyalılarla mücadele etti[10]. Sonunda Amragan[11] ve damadı Aydar'ın komutası altındaki Moğolların da Yaroslav'a katılacaklarının duyulması üzerine birkaç yıl önce Burulday'ın saldırısıyla sarsılan Litvanyalılar, Yaroslav'a elçi göndererek kayıtsız şartsız barış istediler[12]. Yaroslav için her şeyin son derece olumlu gittiği bir sırada kent ile sorunlar yaşamaya başladı.

1270'te Büyük Knez Yaroslav Yaroslaviç'in kentteki birtakım teşebbüsleri üzerine Novgorod'da büyük bir ayaklanma patlak verdi[13] ve sarayının yağmalanması ile kentteki önemli idarecilerden İvanka'nın öldürülmesiyle ciddî bir hâl aldı. Durumun vehametini gören diğer görevliler Ratirov ve Gavril Kianinov canlarını kurtararak Gorodiş'e kaçmayı başardılar[14]. İsyanın sebebi Novgorodluların, haklarının Büyük Knez tarafından çiğnendiğini düşünmeleriydi. Yaroslav kente oğlu Svyatoslav'ı gönderip gönüllerini almak istediyse de başarılı olamadı[15]. Novgorodlular Büyük Knez'in görevlilerini kentten tamamen uzaklaştırmalarının ardından daha önce kovdukları eski knezleri Dmitriy Aleksandroviç ile temasa geçerek kente davet ettiler. Ancak Dmitriy,

---

6 V.S. Borzakovskiy, Dmitriy'in kentten kovulmasını, Novgorod'un, Vladimir Knezliğine bağlı olmasıyla izah etmiştir. Bk. *İstoriya Tverskogo Knyajestva*, s.75.

7 V.L. Yanin, "U İstokov Novgorodskoy Gosudarstvennosti", *Oteçestvennaya İstoriya*, No.6/2000, s.3.

8 NPL, s.84, 313; SV, s.274. *Voskresenskiy* ve *Troits kroniklerin*de ise hadise 1263 ve 1264'e tarihlenmiştir. PSRL VII, s.164; TL, s.328. Tarihleme için bk. Berejkov, *Hronologiya Russkogo Letopisaniya*, s.272; Yanin, *Novgorodskie Posadniki*, s.149-150. Yapılan anlaşma için bk. Borzakovskiy, *İstoriya Tverskogo Knyajestva*, s.75; Aristov, *Hristomatiya po Russkoy İstorii*, s.595.

9 PSRL VII, s.164.

10 NPL, s.84-88. Ayrıca bk. Ekkehard, *Knyajestvo Tverskoe*, s.63-64.

11 Bu *baskak*ın adı *Nikon kroniğ*inde "Argaman" olarak geçiyorsa da diğer kaynaklardaki ifadeler göz önüne alındığında gerçek isminin "Amragan" olduğu anlaşılmaktadır.

12 PSRL X, s.147; Tatişçev, *İstoriya Rossiyskaya*, s.30. Ayrıca bk. Borzakovskiy, *İstoriya Tverskogo Knyajestva*, s.78.

13 İsyanı hazırlayan gerekçeler için bk. Borzakovskiy, *İstoriya Tverskogo Knyajestva*, s.78.

14 NPL, s.88, 319; PSRL X, s.148; SV, s.282-283.

15 PSRL X, s.148.

IV. BÖLÜM

ÖZBEK HAN ZAMANINDA İLİŞKİLER (1313–1341)

1. Tokta Han'ın Ölümü ve Özbek Han'ın Tahta Oturması (1312–1313)

Nogay ile mücadeleleri neticesinde Saray merkezli idareyi yeniden sağlamakla Altın Orda Hanlığı tarihinde mümtaz bir mevki elde eden Tokta Han 1312'nin yaz sonu güz başında, muhtemelen 40'lı yaşlarında[1], hayatını kaybetti[2]. Ölümünden bir süre önce, veliahtı olarak görülen İlbasmış'ın hayatını kaybetmiş olması[3] üzerine Tokta'nın kardeşlerinden Tuğrulca'nın oğlu Özbek

---

[1] Nitekim Yûnînî, Nogay ile mücadelesiyle ilgili bilgi verirken Tokta'nın 30 yaşının altında bulunduğunu ifade eder. Bk. L. Guo, *Early Mamluk Syrian Historiography Al-Yûnînî's Dhayl Mir'at al-zamân*, Vol.I, Brill Publ., Leiden 1998, s. 191.

[2] Rus kronikleri Tokta Han'ın ölümünü 1313'e tarihler. Bk. PSRL X, s. 178; TL, s. 354; PSRL VII, s. 186; PSRL XVIII, s. 87-88. el Aynî ve diğer bazı Arap yazarların Tokta'nın ölümünü H. 713'e tarihlemelerine karşın bu konuda daha güvenilir bilgiler veren Mufaddal, Birzalî ve ez-Zehebî'nin tarihlerinde Özbek Han'ın tahta H. 712 senesinin Ramazanında, yani 1313'ün ocak ayında çıktığı haber verilerek Tokta'nın 1312'de öldüğüne işaret edilir. Bk. Mufaddal, "İz Soçineniya al Mufaddala", s.155; Birzalî, "İz Letopisi Şayha al-Birzalî", s. 143-144; ez-Zahabî, "İz Letopisi ez Zahabi", s. 166. Reşidüddin'in *Câmiü't-tevârih* adlı eserinin devamı olarak Farsça kaleme alınan eserde ise Tokta'nın ölümü 9 Ağustos 1312'ye tarihlenir. Bk. "İz Prodoljeniya Sbornika Letopisey", *IKPI*, s. 277. Bu tarih, Özbek Han'ın tahta çıkış tarihini göz önüne alacak olursak Tokta'nın muhtemel ölüm tarihi olarak kabul edilebilir. Ancak söz konusu kaynakta Tokta Han'ın bir kayık içerisinde Rusya'ya giderken öldüğü ifade edilir. Bu kaydı doğru olarak kabul eden G. Vernadsky, Han'ın amacının Rusya'da Büyük Knezlik makamını yok ederek knezlerin tamamını doğrudan kendisine bağlamak olduğunu ifade etmiştir. Bk. Vernadsky, *Moğollar ve Rusya*, s. 238-239. İ. Kemaloğlu da bu görüşe katılmıştır. Bk. Kamalov, *Altın Orda ve Rusya*, s. 91. Bununla birlikte, ne burada ne de Rus kroniklerinde Tokta Han'ın, ölümünden önce askerî bir hazırlığa girişti̇ğinin ifade edilmemesi bu iddiaları çürütmektedir. Dahası Rusya'daki sorunları daha çok toplantılarla çözmek eğiliminde olan Tokta'nın böyle bir işe niyetlendiğine inanmak da zordur. Ancak el Aynî'nin, Tokta'nın Saray'dan 10 gün uzaklıktaki "Kurn" adlı bir mahalde öldüğü bilgisini vermesinden hareketle, *Câmiü't-tevârih*'e yazılan ekte yer alan yolculukla ilgili kaydı doğru olarak kabul ediyorum. Ancak bu olası seyahatin nedenini G. Vernadsky'nin ele aldığı şekilde kabul etmek yerine, yaylak kışlak değişimiyle alâkalı olduğunu, ırmağı kullanmasının ise onu sonunda ölüme götürecek hastalığıyla alâkalı olduğunu düşünmek daha yerindedir.

[3] Nuveyrî, "İz Entsiklopedii an Nuvayri", s. 132; Birzalî, "İz Letopisi Şayha al-Birzalî", s. 143; Zahabî, "İz Letopisi ez Zahabi", s. 166; Ibn Halduna, s. 274. el Aynî ise Tokta'nın öldüğü sırada arkasında bir erkek evlat bırakmadığını ifadeyle söz konusu kayıtlardaki bilgileri devam ettirir. Bk. Bedreddin al Aynî, "İz Letopisi Badraddina al Aynî", s. 360. *Tarih-i Şeyh Üveys*'te Özbek'in İlbasmış'ı öldürdüğü ifade edilir. Bk. "İstoriya Şeyh Uveysa", s. 198. Reşidüddin'in eserine ek olarak yazılan kaynakta da Özbek'in tahta geçmesinden hemen sonra Tokta'nın oğlunu öldürdüğü ifade edilir ancak isim verilmez. Bk. "İz Prodoljeniya Sbornika Letopisey", s. 278.

1313'ün ocak ayında[4] Saray'a gelerek[5] Altın Orda tahtına oturdu[6]. Kaynaklardan bazıları bundan sonra, Müslüman olan Özbek Han'ın İslam dinine inanmayan kesimi yok etmeye giriştiğinden bahseder. Mesela, Birzalî, Mufaddal ve el Aynî, önemli bir kısmının Uygur olduğu anlaşılan[7] ancak "büyücü" ve "puta tapar" olarak ifade edilen kimselerin öldürüldüklerini haber verir[8]. *Câmiü't-tevârih*'i devam ettiren yazar ise, Özbek Han'ın Saray'a gelmesinden sonra yaşananları bir dizi dinî tartışma ile anlattıktan sonra ifadelerini Tokta'nın oğlu ile birlikte hanedandan 120 kişinin öldürülmesiyle devam ettirir, ancak din kesimlerinin katlinden bahsetmez[9]. Bu kayıtlar, Özbek Han'ın Müslüman olduğunu göstermese de, esas itibarıyla değerlendirildiğinde onun tahta geçişinin özellikle eski aristokrasi mensuplarınca hoş karşılanmadığı ve neticesinde sonu şiddete varan bir taht kavgasının yaşandığına delâlet etmektedir. Bu mücadele sırasında Müslümanların Özbek Han'ın yanında yer aldıkları dikkati çekmektedir ki bunlar arasında Kutluğ Timur ve Şeyh Alaaddin öne çıkmaktadır[10]. Herhalde Özbek Han, eski aristokrasi mensuplarının kendisinin karşısında yer alması, Müslümanların ise onların tutumunun hilafına kendisini desteklemeleri karşısında, belki de onların gücünden istifade etmeyi de düşünerek, İslam'a meyletti ve kısa süre sonra da Müslüman oldu.

---

4 Mufaddal, "İz Soçineniya al Mufaddala", s. 155; Birzalî, "İz Letopisi Şayha al-Birzalî"., s. 143-144; Zahabî, "İz Letopisi ez Zahabi", s. 166.

5 "İz Prodoljeniya Sbornika Letopisey", s. 278.

6 Birzalî, Özbek Han'ın tahta geçişini Tokta'nın oğlunun ölmüş olmasından ötürü doğal bir netice olarak görür. Bk. Birzalî, "İz Letopisi Şayha al-Birzalî", s. 144.

7 Altın Orda Hanlığı'nda Uygurların taşıdıkları öneme ilişkin bk. A.M. Özyetgin, "Altın Orda Devlet Geleneğinde Uygur İzleri", *International Journal of Central Asian Studies*, Vol. XIII/2009, s. 441-458.

8 Birzalî, "İz Letopisi Şayha al-Birzalî", s. 144; Mufaddal, "İz Soçineniya al Mufaddala", s. 155; Aynî, "İz Letopisi Badraddina al Aynî", s. 360. Özbek Han'ın İslam'ı benimsemesine ilişkin bk. D. DeWeese, *Islamization and Native Religion in the Golden Horde*, The Pennslvania UP 1994, s. 90 vd. Özbek Han'ın tahta geçişi ile ilgili başka rivayetler de varsa da bunlar pek güvenilir görünmemektedir. Ötemiş Hacı, *Çengiz-Name*, s. 49-52. Buradaki kayıtlar ile ilgili olarak ayrıca bk. Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, s. 71-73. Bartol'd ise Özbek Han'ın Müslümanlığı kabülünün 1321'e tarihlendiğini ifade etmekte, ancak bu konuda herhangi bir tartışmaya girmemektedir. Bk. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 147. Onun İslamiyeti tahta geçtikten sonra kabul ettiğine dair görüşler için bk. Grigor'ev, *O Dostovernost' Yarlıkov*, s. 50; Kafalı, "Cuci Sülalesi ve Şubeler", s. 78-79. Özbek Han kestirdiği sikkelerinde Muhammed adını kullanmıştır. Bk. G.A. Fedorov-Davıdov, *Denejnoe Delo Zolotoy Ordı*, Moskva 2003, s. 26.

9 "İz Prodoljeniya Sbornika Letopisey", s. 277-278. Ayrıca bk. Kostyukov, "Şibanidı i Tukatimuridı", s. 39.

10 Özbek Han'ın tahta geçmesinin ardından Altın Orda bürokrasisinde yaşanan gelişmelere dair bk. Egorov, "Razvitie Tsentrobejnıh ustremleniy v Zolotoy Orde", s. 42; Howorth, *History of the Mongols*, s. 148; Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, s. 50-51, 99; Zakirov, *Diplomatiçeskie Otnoşeniya Zolotoy Ordı s Egiptom*, s. 73, 80. Özbek Han'ın din adamları ile ilişkileri için bk. *a..e.*, s. 103-104. Kutluk Timur ile ilgili olarak bk. Şamiloğlu, "Altın Orda", s. 419-420.

V. BÖLÜM

ÖZBEK HAN'IN ÖLÜMÜNE KADAR RUSYA'DA MOĞOL İDARESİ SIRASINDA KURUMLAR ve SOSYO–İKTİSADÎ İLİŞKİLER

Moğol tarihinin kuşkusuz ki en önemli özelliği askerî meselelerle ilgiliyse de Moğolların işgalci olarak geldikleri ülkeleri uzun yıllar hâkimiyetleri altında tutma kabiliyetleri de bir o kadar dikkat çekicidir. Bu kabiliyetin, birbirinden farklı tarihî gelişime ve kültüre sahip ülkelerde kendisini göstermesi her siyasî teşkilâtın başarabildiği bir özellik değildi. Mesela, Moğolların Türkistan, Deşt-i Kıpçak ve Azerbaycan'da kurdukları idarenin uzun ömürlü olması, bu memleketlerin önemli bir kısmının Moğolların yaşadıkları bozkır şartlarına uygun iklim ve coğrafya şartlarına sahip olmasından ötürü garip değilse de İran ve Çin gibi yerleşik kültür geleneğine sahip ülkeleri de uzun yıllar hâkimiyetleri altında tutmaları ilgi çekicidir. Bu bölgelerde olduğu gibi Rusya da, Moğolların yabancı ve işgalci olarak adım attıkları bir ülkeydi. Ancak burada kurulmuş Moğol idaresi, diğer bölgelerdeki hâkimiyetlerine göre daha uzun sürmesinden ötürü ayrıcalıklı bir mevkiyi hak eder. Nitekim Anadolu, İran ve Kafkasya, İlhanlıların sükutuyla daha XIV. yüzyılın ikinci yarısına bile varmadan Moğol idaresinden çıkarken Çin'deki idare 1370'lerde Yuan Hanedanının kovulmasına kadar devam edebilmiştir. Oysaki XV. yüzyılın ilk yarısında dahi Rus knezleri, Altın Orda hanı ile tâbi–metbû ilişkisini devam ettiriyorlardı[1]. Bu farklılığın ortaya çıkmasında Altın Orda Hanlığı'nın diğer Moğol hanlıklarına göre gücünü daha uzun yıllar muhafaza etmiş olması temel bir etkendir. Bununla birlikte bu devamlılık, ancak Altın Orda hanlarının kurdukları nizam ile bir mana kazanmaktadır.

Altın Orda Hanı – Büyük Knez – Knez arasındaki hiyerarşik bağ, Rusya'nın Moğol idaresinde geçirdiği ilk yüzyılın temel unsuru olmuştur. Bu unsur, Hanlığın kuruluşunu takip eden ilk 50 yılda Rusya'nın değişik mıntıkalarında görevlendirilen *baskak*lar, daha sonraki yıllarda da çeşitli yerleşim birimlerinde görevlendirilen *daruga*lar ile zaman içinde askerî hususiyetlerle techiz edilen *elçi* unvanlı görevlilerce temsil edilen ve Rusya'daki Moğol idaresinin sürekliliğini sağlayan bir doku tarafından da destekleniyordu. Bu yapının işlerliğinin en temel göstergesi Rusya'nın Altın Orda hanına itaatten çıkmaması ve Rusya'da toplanan vergilerin düzenli şekilde hanın hazinesine teslim edilmesiydi. Altın Orda Hanlığı'nın kurulmasından sonra Rusya'ya düzenlenen seferlerin itaat veya vergi meseleleriyle ilgili olması, Altın Orda Hanlığı'nın Rusya idaresine bakışının bu iki temel üzerinde yükseldiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Altın Orda hanı, kendisini Rusya'daki hadi-

[1] Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 99-100.

selerden soyutlayan veya bölge üzerinde baskı kurmuş bir hükümdar modeli olmamıştır. Bunun aksine Altın Orda hanları, Rusya'daki ticaretin ve iktisadî hayatın gelişmesini teşvik eden politikalar takip ettikleri gibi, siyasî karmaşa ihtimallerine doğrudan müdahale ederek ülkede nizamı sağlayan bir rol üstlenmişlerdir. Bunun yanında gerek atalarının dinine, gerekse İslam'a inanmış olan Altın Orda hanlarının, farklı bir dine mensup Ruslar ve kiliselerine karşı düşmanca bir tutum sergilemedikleri, aksine dinî hoşgörüleriyle kilise ile yakın temas içerisinde olup Rus kilisesini himaye ettikleri bir gerçektir. Bir düzen dâhilinde gelişen ve devam eden bu sistem ve yaklaşım, Rusya'nın XIII ve XIV. yüzyılına damgasını vurmuş, izleri uzun yıllar devam edecek neticeler vermiştir.

1. Han

Altın Orda hükümdarları, Hanlığın kuruluşundan itibaren "Han" unvanını kullanmışlarsa da[2] Batu ve ardılları Sartak ile Ulakçı, doğrudan Büyük Hanlığa bağlıydılar. Bu husus, Batu'dan sonra tahta çıkan Sartak ve Ulakçı'nın doğrudan zamanın Büyük Han'ı Möngke tarafından makamlarına tayin edilmelerinden de açık şekilde görülebilir[3]. Bu âdet, öyle anlaşılıyor ki Berke'nin 1258'de tahta çıkmasında da takip edilmiştir. Bununla birlikte Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın eserinden başka hiçbir yerde Berke'nin tahta geçişinin Möngke Kağan tarafından onaylandığına ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Yazarın, Sartak ve Ulakçı'nın tahta çıkışlarının Möngke Kağan'ın onayı ile gerçekleştiğini ifade etmesinin[4] diğer kaynaklarla uyumlu olduğuna bakacak olursak, Berke'nin tahta çıkışının Möngke Kağan'ın onayı ile gerçekleştiğine ilişkin ifadesinin de doğruyu yansıttığı anlaşılır. Bunun yanında, diğer kaynaklardaki ifadeler de bu görüşü destekler. Mesela, Berke'nin Hülegü ile ilişkilerinin ilk safhasında, Büyük Hanlık politikalarına karşı olumsuz bir tavır içinde bulunmadığı görülmektedir. Yine, tahta geçmesinden sonra Büyük Hanlığın emri ile başlayan sayım mesaisinin devam etmesini titizlikle uygulatmıştır[5]. Bununla birlikte Berke ile Büyük Hanlık arasındaki bu hukukî durum, Möngke

---

[2] "Han" unvanı için bk. J.A. Boyle, "Khan", *EI²*, Vol.IV, Brill Publ., Leiden 1997, s. 1110; Fedorov-Davıdov, *Obşçestvennıy Stroy Zolotoy Ordı*, s. 45-46.

[3] Sartak'ın hükümdar ilan edilmesine ilişkin bk. Raşid-ad-din, II, s. 81; Rashid al-din, s. 122; Rashiduddin, s. 361; Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 240; Vassaf, "İz İstorii Vassafa", s. 171, 182. Ayrıca bk. Özcan, "Sartak Han", s. 181; Allsen, *Mongol Imperialism*, s. 61-62. Ulakçı'nın hükümdar ilan edilmesine dair bk. Raşid-ad-din, II, s. 81; Rashid al-din, s. 122; Rashiduddin, s. 361; Vassaf, "İz İstorii Vassafa", s. 171; Kazvinî, "İz İzbrannoy İstorii Hamdullaha Kazvini i Prodoljeniy k ney", s. 182. Ayrıca bk. Özcan, "Sartak Han", s. 185; Allsen, *Mongol Imperialism*, s. 62.

[4] Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *Türkün Soyağacı*, s. 182.

[5] T. Allsen'in sunduğu daha başka delillere ve değerlendirmelerine bk. Allsen, *Mongol Imperialism*, s. 62-63.

SONUÇ

Daha önce önemli bir kısmı Hazar hâkimiyetinde veya onların etkisinde kalan, ilerleyen dönemlerde ise Peçenek, Uz ve ardından da Kıpçakların saldırısına uğrayan Rusya halkı, XIII. yüzyıl başında Moğolistan'da ortaya çıkan hadiselerden habersiz bir şekilde varlıklarını devam ettiriyorlardı. Kıpçak tehdidi artık önemli ölçüde bertaraf edilmiş olmasına rağmen ülke, aralarındaki ihtilafları sonuçlandıramamış hâldeki pek çok knezliğe bölünmüş vaziyetteydi. Ancak XIII. yüzyılın hemen başlarında Moğolistan'dan dışarıya açılma eğilimine girmiş bir gücün batıya doğru hareketlenmesi, Rus tarihinde etkileri asırlarca sürecek yeni bir dönemin başlamasına neden oldu.

1223'te Ruslar Kalka kıyısında Kıpçaklarla ittifak hâlinde girdikleri muharebede acı bir yenilgi aldılar. Kaynak yazarlarının muharebeye ilişkin ifadeleri, Rusların daha o zamanda dahi mücadeleye büyük önem atfettiklerine işaret eder. Gerçekten de Ruslar, bu zamana kadar Kıpçaklar karşısında yenilgiler almışlarsa da bunlardan hiçbirisi Kalka'da uğranılan mağlubiyet kadar ağır olmamıştı. Bununla birlikte Ruslar, Moğol tehdidini geçici bir tehlike olarak görerek, bir daha ülkelerine gelmeyeceklerini düşünüyorlardı. Bu ortam, Moğolların 1237'nin sonlarında Rusya'yı ele geçirmek üzere Ryazan sınırlarına dayandıklarında da devam ediyordu. Nitekim Ryazan Knezi bu tehdit karşısında komşusu Vladimir Büyük Knezliğinden yardım istediğinde, Büyük Knez Yuri Vsevolodoviç'in red cevabı vermesinde herhalde bu düşünce etkili olmuştu, ancak Moğollar bu defa geri dönmemek üzere gelmişlerdi.

Büyük Knez, 1238 Martında Sit' kıyısında Moğollarla mücadele etmeye hazırlanırken hâlâ Moğolların çekilip gideceklerine inanıyor muydu bilinmez, ancak artık bazı Rus knezleri Moğollarla mücadele etmenin gereksizliğini görerek, tıpkı Yuri'nin Ryazan Knezi'nin yardım talebine olumsuz cevap verdiği gibi, Sit' kıyısına gelmeyi bile düşünmediler. Dahası Moğolların ileri harekatı sırasında hiçbir direniş sergilemeyerek Rusya'yı Moğollarla baş başa bıraktılar. Belki, başta Yaroslav Vsevolodoviç olmak üzere Kuzey Rusya knezlerinin topraklarını terk etmemiş olmaları bir cesaret örneği olarak değerlendirilebilir. Ancak bu, daha çok çaresizliğin mecbur bıraktığı bir cesaretti.

Güney Rusya knezleri Kuzey Rusya knezlerine göre daha şanslıydılar. Onlar Kuzey Rusya'da yaşananları Kalka baskınındaki tecrübeleriyle birleştirerek ülkelerini Moğollar bölgeden ayrılana kadar terk etmeyi seçtiler. Ülkelerine döndüklerinde ise idarelerinin Moğol hanına itaat etmeye bağlı olduğunu gö-

rerek Altın Orda hanına bağlanmak zorunda kaldılar. Bu nizam, Andrey Yaroslaviç ve Daniil Romanoviç'in isyanları müstesna, 1243'ten 1341'e kadarki sürede sorunsuz bir şekilde işlemiştir. Moğol baskısından bunaldığı açık olan Büyük Knez Dmitriy Aleksandroviç'in, bağımsızlık fikrine de sahip olmasına karşın üzerindeki baskıyı ancak bir diğer Moğol hâkimi Nogay'a bağlanarak atmayı düşünmesi, Moğolların ülkelerini zapt etmelerinin üzerinden neredeyse 50 yıl geçmesine karşın Rusların tam bağımsızlık fikrinden ne kadar uzak olduklarını açık şekilde göstermektedir. Buna karşın Altın Orda hanları Tula Buga ve Tokta'nın Kuzey Rusya'yı Nogay'ın tesirinde bırakmak istemeyerek giriştikleri faaliyetler, Kuzey Rusya'nın Altın Orda Hanlığı'nın ayrılmaz bir parçası olarak telakkî edildiğini göstermektedir.

Altın Orda hanları için Rusya, hâkimiyetindeki diğer topraklardan farklı bir mana taşımıyordu. Buna mukabil, İlhanlılar ve Çağataylılarla mücadelelerinde Altın Orda Hanlığı'nın dikkatinin Kafkaslar ve Türkistan'a çevrildiği zamanlarda dahi, Rusya'daki hadiseler gözden kaçırılmıyordu. Nitekim Tokta Han zamanında Rus knezleri arasında düzenlenen toplantılar ile Özbek Han devrindeki sınır düzenlemeleri Altın Orda hanlarının Rusya meselelerine bakışını ortaya koyar. Bu düzenlemeler, aynı zamanda Altın Orda merkezinde, Rusya'da sakin bir siyasî hayatın arzulandığını ve çalkantıya mahâl bırakılmak istenmediğini göstermektedir. Moğol hanlarının bu gayelerindeki sebep, Rusya'nın Altın Orda Hanlığı maliyesi içindeki konumu ve Saray kentinden Novgorod'a uzanan ticaret yolunu tehlikeden uzak tutmak istemeleriyle alâkalı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim her iki hususun da Altın Orda hanları tarafından dikkat gösterilen meseleler olduğuna ilişkin deliller vardır. Mesela, Büyük Knez Mihail Yaroslaviç, diğer bazı hususların yanında, vergi kaçırmaktan suçlanıp idam edildiği gibi Büyük Knez Yuri Daniiloviç de aynı suçlamayla karşı karşıya kalarak makamını kaybetmiştir. Novgorod'a gösterilen önem ise Mengü Timur'un Büyük Knez Yaroslav Yaroslaviç ile Novgorod arasındaki gergin ilişkilere müdahale ederek kent çıkarlarını gözeten bir irade ortaya koymasıyla karşımıza çıkar. Rusya'daki Moğol idaresinin ortadan kalktığı yıllarda dahi Novgorodluların Mengü Timur'un *yarlığı*nı kendilerine bir dayanak noktası veya hukukî bir sığınak olarak görmeleri ilgi çekicidir. Bu, açık bir şekilde kimi Moğol uygulamalarının Rusya'da bir meşruiyet unsuru olarak telakki edildiğine işaret eder. Novgorodluların bu tutumu, geçmişte Altın Orda hanına kesin şekilde itaat etmiş ve bölgelerini han adına idare eden knezlerin efendilerinin emirlerine kat'iyetle uydukları günlerin anısı olarak *nostaljik* bir istekti.

Rusya'daki hemen her knezin tecrübe ettiği itaate dayalı sistem, Altın Orda Hanlığı'nın azâmet devirlerinin sonuna kadar devam etmiştir. Kuzey Rusya'da Yaroslav Vsevolodoviç (1243–1246), Andrey Yaroslaviç (1246–1252), Aleksandr Yaroslaviç Nevskiy (1252–1263), Yaroslav Vsevolodo-

KİŞİ İSİMLERİ

Afanasiy Daniiloviç 309, 323, 324, 325, 326, 340

Ahmıl 331, 332, 333, 338, 339, 412, 492

Akinf 312, 313

Alçeday 271

Aleksandr Gleboviç 299

Aleksandr Mihailoviç 8, 339, 340, 341, 345, 346, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 441, 492, 493, 495

Aleksandr Vasileviç 345, 347, 350

Aleksandr Yaroslaviç 8, 14, 131, 133, 161, 183, 184, 202, 206, 209, 211, 215, 218, 219, 221, 228, 230, 231, 233, 249, 250, 251, 253, 254, 259, 264, 294, 311, 341, 373, 390, 398, 407, 433, 440, 443, 489, 490, 495

Algu 167, 286, 294

Ambagay 378, 380

Amragan 260, 265, 266, 391, 394, 395, 396, 397

Andrey Aleksandroviç 8, 269, 271, 273, 296, 297, 299, 302, 303, 304, 306, 309, 310, 311, 324, 371, 373, 441, 490, 491, 492, 495

Andrey İvanoviç 360

Andrey Yaroslaviç 8, 162, 191, 204, 205, 207, 215, 217, 221, 229, 272, 273, 276, 353, 390, 398, 407, 436, 440, 443, 489, 495

Argun Aka 223, 224, 226, 227, 385, 390, 392, 406, 416, 435, 470

Arık Böke 167, 234, 247, 268, 367, 404

Avdul 353, 354, 412

Aydar 145, 260, 265, 266, 395

Baçman 103, 104, 105, 487

Barak 171, 367

Baskak Ahmet 8, 289, 293, 394, 395, 396, 397, 491

Batu 7, 28, 94, 95, 98, 99, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 120, 123, 125, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 163, 165, 166, 170, 171, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 229, 230, 235, 239, 240, 254, 259, 321, 366, 367, 368, 370, 371, 373, 384, 387, 389, 404, 406, 413, 423, 428, 434, 435, 456, 457, 487, 488, 489, 494

Bayalun 413

Baybars 32, 33, 139, 177, 219, 290, 296, 302, 453

Baycu Noyan 165, 202, 376

Baydar 99, 129, 142, 145, 290, 412

Baylak 302

Berdibek 401, 409, 414, 425

Berkay 252

Berke 14, 95, 99, 105, 138, 139, 166, 170, 174, 175, 177, 181, 220, 223, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 245, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 259, 268, 321, 366, 367, 368, 371, 373, 405, 406, 408, 410, 423, 433, 435, 443, 477, 489, 490, 494

Berkeçar 95, 171, 174

Birluk 288

Bitikçi Berke 223, 224, 225, 228, 230, 231, 247, 386, 391, 392, 393, 405, 406, 408

Boleslav 164, 245, 280, 281

Borakçin 196, 221, 413

Boris Andreyeviç 312

Boris Daniiloviç 312, 330

Boris Vasilkoviç 183, 188, 189, 190, 221, 229, 269, 407, 488

Böçök 99, 104, 129, 138, 139, 144, 145

Buga Bahadır 250

Bulgar 32, 38, 49, 90, 93, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 105, 107, 108, 138, 165, 166, 167, 174, 176, 180, 181, 270, 367, 421, 422, 427, 430, 468, 487

Burulday 8, 125, 126, 128, 129, 139, 145, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 260, 474, 489, 490

Buval 174, 175, 176

Büri 99, 105, 107, 112, 135, 138, 139, 141, 144, 145, 146, 174

Canıbek 178, 361, 414, 425, 431

Carmagun 95, 380

Cebe 34, 35, 36, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 87, 88, 89, 90, 487

Celaleddin-i Rumî 436

Cengiz Han 33, 34, 69, 70, 71, 72, 90, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 103, 105, 116, 136, 169, 171, 173, 184, 194, 200, 225, 374, 375, 379, 383, 384, 386, 403, 423, 432, 434, 487

Cuçi 17, 39, 42, 74, 88, 93, 94, 95, 98, 99, 105, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 226, 234, 270, 321, 322, 333, 367, 383, 384, 403, 404, 422, 427, 433, 460, 463, 464, 465, 467, 468, 478, 480, 481, 487

Çormakan/ Curmagun 95

Çağatay 5, 95, 99, 105, 166, 167, 367, 453, 467

Çekirgan 87

Çerkes 73, 75, 93, 137, 356

Çiçek hatun 290

Çiriç 412

Çolkan 28, 342, 343, 344, 349, 353, 492

Daniil Romanoviç 7, 14, 82, 84, 85, 89, 144, 151, 189, 191, 192, 196, 215, 216, 246, 276, 277, 370, 389, 398, 411, 440, 441, 443, 489, 490, 495

Dmitriy Aleksandroviç 255, 259, 260, 261, 264, 265, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 295, 296, 301, 308, 311, 324, 371, 440, 441, 490, 491, 495

Dmitriy Borisoviç 295, 303

Dmitriy Mihailoviç 337, 338, 339, 340, 441, 492, 495

Elçigiday 202, 203

Fedorçuk 345, 412

Fedor Rostislaviç 64, 269, 271, 296, 297, 299, 302, 303, 304, 373, 424

Fedor Yarunoviç 178, 200, 203

Gayançar 337, 412

Gazan 31, 321, 344, 404

Gedimin 288, 289, 336, 349, 352, 358, 359, 361

Gleb Rostislaviç 261

Glev Vasilkoviç 220, 224, 269, 407

Güyük 29, 99, 101, 107, 112, 129, 137, 141, 142, 145, 146, 178, 179, 183, 185, 186, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 221, 222, 224, 387, 388, 414, 434, 489, 494

Hülegü 42, 99, 234, 268, 366, 367, 403

IV. Bela 138, 244

İlbasmış 319

İngvar İgoreviç 109

İstoriçey 355

İvan Daniiloviç 8, 268, 310, 313, 340, 341, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 372, 373, 397, 398, 411, 441, 492, 493, 495

İvan Dmitrieviç 83, 302, 303, 304, 305, 306, 307

İvan Kalita 235, 351, 356, 360, 412

Kadaan 99, 105, 107, 112, 135, 137, 144, 145, 174

Kalantay 412

Kavgadıy 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 412

Kaydu 171, 267, 268, 367, 404

Kindık veya Kindyak 354

Kitay 224, 225, 247, 391, 405, 406

Konstantin Borisoviç 271, 296, 302, 303

Konstantin Mihailoviç 336, 346, 349, 350, 357

Konstantin Vladimiroviç 183, 488

Konstantin Vasileviç 360

Kozı Giray 348

Kölgen 31, 99, 105, 107, 112, 116, 117, 234, 403

Köncek 326, 329, 330, 331, 332, 336, 338, 412, 433, 492

Körgüz 382, 385

Köten 73, 74, 75, 76, 81, 92, 138

Kubilay 34, 167, 247, 267, 268, 367, 383, 384, 403, 406, 407, 494

Kukday 95, 96, 487

Kulan Hatun 99, 116

Kuremsa 175, 176, 179, 194, 216, 217, 218, 238, 239, 241, 489

Kutlubuga 280, 394, 396, 490

Leşko 284

Lev 239, 240, 242, 243, 245, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 389, 441, 490, 495

Lev Daniiloviç 280, 281, 441, 490, 495

Mahmud Yalavaç 184, 185, 186, 226, 374, 379, 380, 406, 414, 415

Mamşey 280

Mengü Timur 8, 14, 170, 171, 225, 234, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 275, 278, 286, 290, 294, 341, 342, 367, 368, 369, 372, 373, 392, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 408, 410, 415, 416, 417, 420, 423, 424, 430, 433, 434, 435, 440, 490, 494

Metropolit Aleksey 397, 414

Metropolit Feognost 361, 397, 401, 414

Metropolit İvan 414

Metropolit Kirill 206, 210, 211, 214, 215, 218, 253, 415

Metropolit Maksim 305, 310

Metropolit Mihail 401

Metropolit Petr 322, 348, 401, 415

Mihail 7, 8, 13, 26, 27, 30, 89, 92, 109, 144, 145, 160, 161, 162, 163, 164, 183, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 204, 206, 207, 212, 217, 228, 230, 235, 253, 254, 261, 269, 270, 271, 278, 279, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 341, 342, 346, 352, 356, 357, 369, 370, 371, 372, 394, 398, 401, 412, 413, 424, 440, 441, 457, 489, 492, 495

Mihail Gleboviç 269, 270, 296

Mihail Vsevolodoviç 7, 89, 92, 109, 163, 185, 187, 253, 278

Mihail Yaroslaviç 8, 26, 27, 162, 206, 207, 212, 254, 295, 297, 303, 304, 305, 306, 310, 311, 314, 322, 324, 326, 328, 329, 331, 357, 369, 370, 371, 372, 401, 412, 413, 424, 440, 441, 492, 495

Miley 197, 239, 246, 389, 390

Min Bulat 400

Mindaugas 236, 245, 457

Mitrofan 123, 433

Möge 234, 404

Möngke 99, 103, 104, 105, 107, 112, 113, 120, 137, 143, 144, 145, 146, 148, 172, 187, 210, 215, 216, 220, 221, 222, 223, 234, 290, 327, 366, 367, 371, 383, 384, 392, 403, 404, 405, 413, 414, 434, 437, 455, 488, 494

Mstislav Romanoviç 87, 88, 92

Mstislav Yur'eviç 121, 123

Muhammed Bölek 399, 401, 409

Nogay 8, 37, 42, 167, 175, 176, 241, 264, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 300, 301, 302, 303, 319, 357, 371, 396, 440, 478, 482, 490, 491

Oleg 48, 57, 59, 86, 198, 214, 217, 278, 290, 291, 292, 293, 396

Oleg İngvareviç 217

Orda İçen 94, 129, 142, 170, 171, 172, 173, 174

Ögedey 95, 97, 98, 99, 101, 141, 146, 159, 179, 182, 183, 200, 221, 222, 367, 374, 383, 403, 414, 423, 434, 487, 494

Özbek 8, 14, 72, 139, 166, 170, 174, 176, 177, 289, 314, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 368, 369, 372, 397, 398, 399, 401, 402, 404, 408, 410, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 424, 433, 435, 437, 440, 443, 467, 474, 492, 493, 494, 495

Roman 60, 109, 114, 115, 116, 190, 237, 242, 246, 278, 300, 394, 398, 463, 480

Roman İngvareviç 114, 115, 116

Samagar Noyan 436

Saray Buga 288

Semen İvanoviç 8, 359, 360, 361, 493, 495

Serapion 152, 153, 432, 433, 475

Sorkaktani 384

Sübedey 36, 39, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 88, 90, 95, 98, 99, 103, 104, 112, 118, 129, 135, 145, 149

Sultan Veled 436

Sunatay 95, 96, 487

Sungur 195

Svyatoslav Gleboviç 309

Svyatoslav Vsevolodoviç 184, 204, 205

Syuga 345

Şerafeddin 177, 203, 385, 386, 392

Şevkal 342, 412

Şiban 99, 100, 138, 139, 170, 172, 173, 174, 175, 467

Şvarn 240, 241, 277, 441, 495

Şvarn Daniiloviç 277, 441, 495

Tangut 90, 95, 99, 129, 142, 174

Taşukan 87

Taydula 394, 401, 408, 414

Tegiçag 280, 490

Tınıbek 361

Tokta 8, 14, 175, 274, 287, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 307, 308, 309, 310, 313, 314, 315, 319, 320, 321, 368, 401, 402, 410, 440, 491, 492, 494

Tola Buga 8, 274, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 321, 327, 368, 372, 491, 494

Tora Aka 223

Tovlubey 358, 412

Töregene 183, 198, 199, 200

Troiden 277, 278, 279

Tuda Mengü 177, 270, 271, 273, 274, 289, 290, 321, 368, 490, 491, 494

Tudan 296, 297, 298, 299, 342, 491

Tuka Timur 95, 172, 173, 300

Turalık 345, 412

Tuşa Baskak 379, 380

Tutukan 259

Tükel Bahadır 381

Ulakçı 220, 221, 224, 225, 228, 229, 250, 353, 366, 390, 407, 413, 435, 489, 494

Vasiliy 8, 119, 127, 134, 135, 161, 162, 183, 204, 210, 219, 229, 249, 252, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 278, 312, 346, 351, 354, 356, 360, 361, 369, 371, 372, 397, 407, 441, 488, 490, 495

Vasiliy Davidoviç 354, 356, 360

Vasiliy Vsevolodoviç 183, 210, 249

Vasilko Romanoviç 277

Vladimir Konstantinoviç 127, 161, 183, 210, 488

Vladimir Rurikoviç 89, 92

Vladimir Vasilkoviç 280, 281, 282, 283, 284, 286, 372

Vladimir Yur'eviç 118, 119, 121

Voişelg 242, 277

Yaroslav Vsevolodoviç 13, 29, 92, 130, 153, 155, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 178,

180, 181, 187, 192, 193, 195, 197, 204, 205, 213, 219, 276, 308, 311, 368, 370, 411, 439, 440, 488, 489, 495

Yaroslav Yaroslaviç 193, 214, 216, 217, 228, 254, 255, 259, 260, 262, 311, 313, 324, 341, 395, 408, 424, 440, 490, 495

Yarun 81, 85, 86

Yelu Chucai 108, 184, 233, 374, 406, 414

Yeşimut 280, 490

Yuri Daniiloviç 8, 254, 310, 311, 314, 323, 324, 326, 327, 328, 331, 332, 335, 336, 337, 339, 340, 346, 358, 369, 370, 371, 372, 398, 440, 441, 492, 495

Yuri İngvareviç 107, 112

Yuri Vsevolodoviç 13, 31, 77, 96, 105, 109, 110, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 125, 126, 128, 159, 160, 204, 439, 488

Zosima 247, 249, 393

YER İSİMLERİ

Annam 381

Bakota 150, 239, 246, 389, 390

Balkaş Bejetsk 127, 322, 351

Bejits 264

Belozero 56, 128, 161, 210

Belz 277

Beşbalık 90

Bilyar 102

Bolon 245

Breslau 430

Brest 282

Bryansk 140, 278, 299, 358

Buhara 166, 375, 378, 379, 380, 384

Cend 172, 174

Çernigov 13, 30, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 78, 82, 85, 88, 106, 109, 140, 141, 144, 164, 183, 187, 190, 191, 196, 208, 209, 221, 235, 253, 349, 488, 489

Çerven 151, 277

Dedyakov 269, 335

Derbend 61, 70, 71, 138, 167, 174, 175, 335

Dnyeper 47, 49, 50, 70, 75, 78, 80, 82, 83, 87, 88, 89, 143, 167, 174, 175, 219, 235, 274, 279, 294, 302, 421, 426

Dnyester 62, 167

Don 50, 62, 63, 74, 75, 83, 138, 139, 175, 176, 235, 274, 333, 421, 487

Dorogiçin 277

Dryutskiy 359

Dubn 277

Fonin 359

Galiçya 7, 8, 13, 30, 60, 61, 76, 78, 82, 84, 86, 87, 88, 97, 144, 151, 164, 165, 183, 188, 191, 192, 193, 196, 197, 210, 211, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 357, 389, 390, 413, 489, 490, 491

Gorodets 125, 128, 129, 253, 296, 311, 347

Gorodiş 260

Gorohovets 142, 143, 488

Holm 165, 178, 241, 243, 244, 245, 277, 341

Hortitsa 80, 82

Hulaş 102

İdil 13, 49, 59, 61, 62, 63, 74, 90, 97, 104, 106, 119, 129, 133, 153, 154, 163, 165, 172, 175, 176, 180, 183, 192, 195, 210, 218, 219, 220, 235, 254, 272, 309, 323, 328, 329, 346, 369, 421, 422, 425, 429, 430, 488

Jitan 244

Kafkasya 7, 13, 31, 42, 69, 70, 71, 73, 165, 175, 187, 202, 207, 220, 222, 223, 224, 226, 227, 234, 259, 268, 269, 270, 295, 335, 365, 369, 390, 404, 405, 443, 467, 487, 490

Kalka 13, 14, 30, 32, 35, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 109, 160, 180, 187, 192, 204, 246, 399, 439, 481, 487

Karakorum 7, 185, 198, 207, 208, 209, 213, 221, 224, 367

Karel 429

Karpat 283, 285

Kaşin 130, 295, 337, 342, 344, 345, 354

Kayalık 93, 94

Kefe 422, 423, 428, 431

Kernek 102, 103

Kırım 62, 74, 75, 97, 138, 139, 173, 181, 367, 405, 417, 418, 421, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 469, 475, 487, 488

Kiev 7, 13, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 76, 77, 78, 81, 82, 85, 87, 88, 89, 92, 106, 137, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 159, 160, 163, 164, 175, 179, 181, 182, 184, 185, 187, 192, 193, 196, 197, 208, 209, 210, 211, 218, 219, 221, 222, 235, 240, 274, 289, 305, 349, 358, 381, 401, 415, 421, 422, 423, 425, 430, 459, 462, 463, 466, 472, 473, 475, 480, 488, 489

Kilikya 369, 381, 443

Kirman 381

Klazm 123

Kolomna 31, 115, 116, 117, 118, 119, 126, 234, 299, 307, 308, 487

Kopor'e 270, 272

Korotopol 358

Kostroma 24, 161, 162, 269, 273, 275, 299, 312, 313, 327, 329

Kozelsk 100, 116, 134, 135, 136, 149, 488

Köke Na'ur 199

Krakow 245, 281, 283, 284, 285, 430

Kremenets 151

Kulikovo 359, 399, 481

Kursk 47, 78, 86, 140, 247, 290, 291, 292, 293, 385, 395, 396, 461, 468, 491

Lısets 245

Lipetsk 395, 396

Lits 245

Litvanya 8, 30, 64, 133, 192, 230, 235, 236, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 288, 289, 336, 346, 349, 350, 351, 352, 355, 357, 358, 359, 361, 396, 443, 489

Lublin 245, 281

Lutsk 241, 243, 277

Lvov 136, 147, 243, 281, 287

Lyon 29, 188, 238, 432, 433

Macar 89, 96, 97, 98, 102, 103, 105, 106, 110, 114, 119, 120, 138, 144, 152, 164, 244, 282, 429, 442, 474

Mankermen 148, 150

Matrica 405

Mazenderan 93, 94

Meget 137, 141

Mel'nik 277

Mojaesk 309, 310, 323, 347, 358

Mordov 226

Mordvin 61, 105, 106, 107, 327, 487

Moskova 25, 26, 27, 40, 43, 59, 60, 89, 115, 117, 118, 119, 120, 134, 154, 161, 162, 182, 207, 208, 209, 215, 226, 266, 273, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 331, 335, 336, 339, 340, 341, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 369, 370, 372, 398, 400, 412, 416, 418, 425, 426, 430, 441, 442, 443, 444, 469, 474, 483, 487, 491, 492, 493

Murom 56, 62, 63, 142, 143, 221, 225, 228, 247, 271, 272, 299, 390, 391, 405, 406, 407, 435, 488, 489

Nijniy Novgorod 143, 154, 253, 315, 347, 359, 360, 430

Nişabur 374

Novgorod 8, 25, 26, 48, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 62, 63, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 89, 91, 101, 106, 115, 116, 118, 119, 122, 123, 124, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 141, 142, 143, 152, 154, 160, 161, 163, 178, 180, 189, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 215, 217, 219, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 247, 252, 253, 255, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 278, 294, 296, 298, 299, 304, 307, 311, 312, 313, 315, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 337, 338, 339, 341, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 371, 372, 390, 391, 392, 394, 405, 406, 407, 408, 412, 415, 419, 420, 421,

424, 425, 426, 427, 428, 430, 436, 440, 443, 456, 458, 464, 465, 466, 488, 489, 490, 491

Novitorg 361

Novogorodok 239, 279, 280, 425, 426

Peremışl 277, 285

Pereyaslavl 8, 56, 58, 60, 62, 125, 126, 130, 134, 139, 140, 161, 162, 185, 194, 208, 209, 214, 216, 217, 219, 221, 228, 247, 248, 265, 270, 271, 272, 273, 274, 297, 299, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 327, 337, 347, 415, 432, 488, 489, 491

Pinsk 279

Pronsk 112, 358

Pskov 152, 180, 228, 229, 297, 300, 339, 346, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 407, 470

Putivl 78, 141

Riga 262, 358, 373, 420, 424

Rostov 53, 56, 63, 124, 125, 126, 127, 128, 153, 160, 161, 210, 247, 248, 269, 271, 272, 295, 296, 302, 303, 304, 305, 324, 325, 327, 336, 358, 361, 394, 396, 407, 488

Ryazan 7, 28, 32, 56, 60, 62, 63, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 129, 134, 141, 142, 143, 148, 153, 190, 198, 214, 217, 218, 219, 221, 225, 228, 247, 248, 291, 306, 307, 309, 310, 315, 358, 390, 391, 394, 395, 398, 405, 407, 412, 425, 426, 429, 430, 435, 439, 456, 472, 487

Saksın 90, 93, 95, 96

Sandomir 192, 245, 281, 284

Saray 166, 176, 181, 220, 235, 262, 268, 279, 288, 304, 319, 320, 332, 359, 367, 394, 400, 412, 422, 423, 425, 426, 427, 429, 431, 433, 434, 440, 456

Selenge 73, 93, 168, 170, 464, 468, 482

Semerkant 375, 379

Smolensk 8, 30, 56, 59, 60, 64, 78, 137, 144, 249, 267, 278, 299, 305, 309, 310, 349, 357, 358, 359, 368, 370, 373, 394, 420, 424, 425, 470, 493

Sudak 97

Suğdak 75, 139, 388, 423, 487, 488

Summerkent 96

Suvar 102

Suzdal 7, 8, 23, 56, 59, 60, 61, 63, 77, 96, 97, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 114, 115, 119, 120, 122, 124, 125, 127, 154, 161, 196, 201, 202, 204, 205, 210, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 221, 225, 227, 228, 230, 234, 247, 248, 250, 251, 253, 262, 263, 265, 272, 274, 297, 299, 315, 324, 327, 329, 337, 345, 347, 348, 349, 350, 358, 360, 361, 390, 394, 405, 406, 407, 415, 421, 424, 435, 462, 471, 483, 489, 490

Şemaha 71

Şibaçi 102

Tebriz 174, 386

Teterev 240

Torjok 125, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 149, 229, 265, 272, 285, 300, 322, 325, 327, 328, 351, 352, 361, 412, 458, 488, 491

Trubçevk 78

Tula 227, 282, 394, 398, 414, 420, 440

Turov'ts 279

Türkistan 33, 49, 56, 90, 91, 93, 125, 165, 174, 191, 219, 220, 221, 223, 365, 375, 379, 404, 414, 421, 426, 427, 428, 429, 430, 440, 457, 474

Tver 8, 26, 27, 60, 61, 83, 125, 130, 131, 145, 146, 147, 154, 162, 204, 210, 216, 217, 219, 228, 247, 263, 264, 265, 272, 273, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 370, 372, 394, 395, 398, 412, 413, 424, 430, 436, 441, 461, 462, 463, 488, 490, 492, 493

Tyunmo 280

Ugliç 129, 161, 296, 299

Ustyug 235, 247, 250, 251, 339, 340, 372, 394, 429

Ürgenç 172, 173, 174, 374, 375, 380, 382, 427, 431

Vistül 47, 245, 281, 284

Vladimir 7, 8, 32, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 77, 78, 89, 92, 105, 109, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 134, 142, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 181, 182, 183, 196, 197, 198, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 218, 219, 226, 227, 229, 241, 243, 247, 248, 253, 255, 260, 262, 264, 265, 266, 268, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 297, 299, 303, 304, 305, 306, 307, 311, 314, 333, 335, 338, 339, 341, 347, 348, 350, 356, 360, 361, 372, 391, 394, 395, 396, 407, 432, 439, 482, 487, 488, 491

Volın 30, 56, 59, 60, 61, 62, 78, 86, 92, 151, 152, 192, 197, 237, 244, 246, 276, 277, 278, 279, 288, 349, 358

Volok 130, 264, 297, 298, 299, 301

Vorlog 291

Voronej 106, 107, 108, 291

Yaroslavl 117, 119, 125, 126, 127, 128, 154, 161, 225, 248, 249, 250, 269, 299, 302, 303, 305, 339, 356, 360, 361, 373, 394, 420, 488

Yayık 96, 97, 101, 172, 173, 174

Yulov 105

Yur'ev 57, 130, 154, 161, 210, 251, 272, 297, 299, 305, 358, 359

Zabuj'e 277

Zavihvost 245, 284

Zolotorevsk 105

Zukotin 102

Zvenigorod 151, 309, 347

ÜLKE, HALK, DEVLET, CEMAAT ADLARI, UNVANLAR VE TEKNİK TERİMLER

Ak Orda 42, 94, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 467

Alan 42, 72, 73, 74, 75, 78, 97, 104, 137, 224, 270, 404, 405, 472, 487

Alman 25, 51, 133, 262, 339

Azerbaycan 71, 186, 268, 365, 406, 455, 487

baskak 15, 197, 225, 292, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 404, 409, 410, 418, 420

besermen 247, 252, 390, 393

Bitikçi 223, 224, 225, 228, 230, 247, 391, 392, 393, 405, 406, 408

Buralojnik 401

Ceneviz 428

Çin 14, 34, 71, 73, 74, 81, 90, 95, 98, 99, 101, 104, 107, 116, 136, 154, 168, 169, 173, 184, 222, 234, 235, 267, 322, 334, 345, 365, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 387, 403, 404, 406, 408, 409, 414, 417, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 431, 442, 444, 474

çislennik 390, 393

danşçik 385, 393, 420

Daruga 197, 225, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 392, 393, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 406, 408, 409, 410, 411, 418, 419

Deşt-i Kıpçak 23, 29, 30, 42, 63, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 133, 138, 139, 141, 150, 159, 165, 176, 178, 179, 183, 187, 217, 322, 365, 405, 420, 421, 422, 423, 428, 431, 434, 455, 467, 487, 488

Doğu Roma 13, 50, 51, 52, 54, 57, 58, 62, 64, 65, 93, 167, 191, 254, 279, 421, 426, 442, 444, 474

Ermenistan 186, 223, 231, 248, 406

Gök Orda 94, 170, 171, 172, 173, 174, 348, 467

Grek yolu 421

Gürcistan 186, 202, 223, 226, 406

Gürcü 72, 73, 199, 369, 435

Harezm 70, 71, 93, 94, 102, 103, 167, 223, 235, 290, 367, 374, 414, 421

Harezmşah 13, 69, 70, 72, 73, 126, 377, 487

Hazar Kağanlığı 5, 23, 47, 48, 49, 55, 63, 108, 421, 422

Hindistan 173, 400, 422, 429

İdil yolu 421

İlhanlı 23, 167, 168, 173, 175, 247, 288, 412, 413, 418, 442

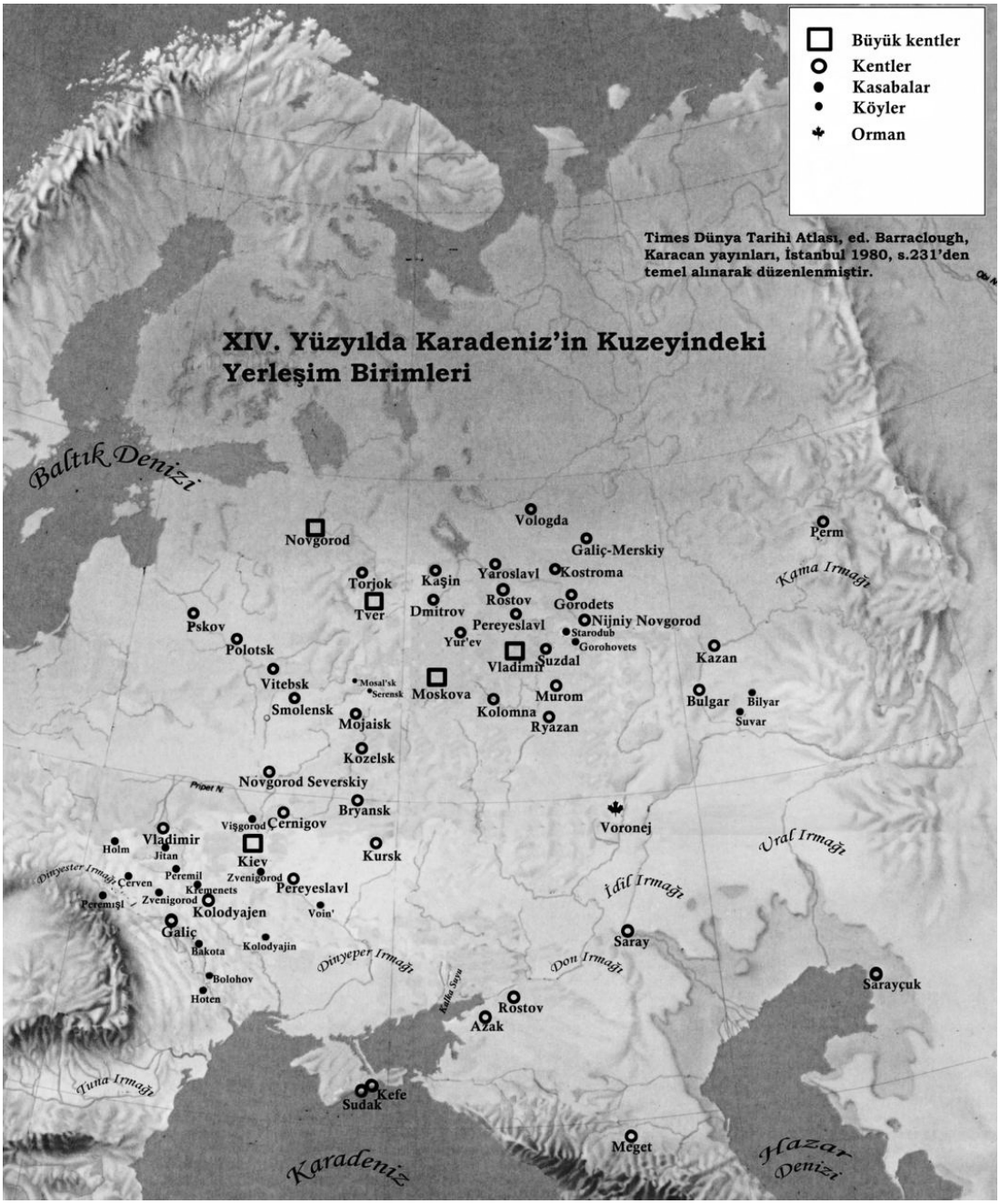
İran 13, 14, 49, 61, 70, 71, 95, 99, 101, 108, 199, 216, 222, 223, 231, 234, 248, 268, 289, 321, 322, 334, 365, 367, 368, 383, 385, 386, 392, 403, 406, 412, 414, 417, 421, 426, 427, 428, 429, 431, 442, 444, 454, 479, 487

İsveç 48, 58, 62, 213, 217, 299, 353

Kalan 42

Kıpçak 7, 14, 23, 29, 30, 39, 42, 57, 58, 63, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 103, 104, 106, 133, 136, 138, 139, 141, 150, 159, 165, 168, 176, 177, 178, 179, 183, 187, 195, 196, 200, 217, 281, 322, 327, 345, 365, 405, 420, 421, 422, 423, 428, 431, 434, 439, 455, 467, 487, 488

Kilise 432
koltka 420
korm 416, 418, 419
Lehistan 14, 238
Lovitva 416, 419
Macaristan 8, 13, 58, 62, 64, 92, 98, 100, 103, 110, 120, 138, 140, 141, 144, 145, 151, 159, 164, 179, 192, 235, 243, 244, 245, 276, 282, 283, 284, 285, 450
Mısır 13, 426, 429
Papalık 13, 35, 138, 179, 199, 201, 202, 211, 212, 213, 214, 220, 236, 237, 238, 387, 389
Pistsı 39, 420
pobodşçik 420
poborejnik 393
poborşçik 393
podvoda 416, 418
Polonya 8, 13, 26, 30, 58, 60, 62, 64, 92, 159, 164, 179, 192, 217, 235, 243, 245, 246, 276, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 443, 490
poplujnits 393
poplujnoe 416, 417
poşlinnik 385, 393
puti sistemi 411
Sibirya 351, 422
Slovakya 282, 283, 491
sokha 227, 266
Suriye 13, 426, 431
şıhne 374, 375, 376, 377
tagar 187, 418
talaya va karavuli 418
tamga 215, 231, 233, 406, 407, 416, 417, 420
Tamojnik 420
Tarabî isyanı 380
Tibet 14, 223, 234, 403
Titya veya Tityak 247, 408
Töton Tarikatı 237, 288
Turalık
tuzgu 187, 419
udel nizamı 162
ülüş 56, 168, 234, 383, 384, 402, 403, 404
veçe 58, 228
Venedik 423, 428
Vıhod 372, 419
Voyna 148, 159, 226, 418, 433, 480
yam 378, 415, 416, 418
Yarlık 167, 401, 417, 418, 457, 475, 479
Yasa 432, 482
Yüan 35, 94, 172, 267, 367, 376, 380, 382, 383, 387, 403, 459, 460, 461
Zapros 419

Büyük kentler
Kentler
Kasabalar
Köyler
Orman
Times Dünya Tarihi Atlası, ed. Barraclough, Karacan yayınları, İstanbul 1980, s.231'den temel alınarak düzenlenmiştir.
XIV. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyindeki Yerleşim Birimleri
Baltık Denizi
Karadeniz
Hazar Denizi
Kama Irmağı
Ural Irmağı
İdil Irmağı
Don Irmağı
Dinyeper Irmağı
Dinyester Irmağı
Tuna Irmağı
Vologda
Perm
Novgorod
Galiç-Merskiy
Torjok
Kaşin
Yaroslavl
Kostroma
Tver
Dmitrov
Rostov
Gorodets
Pskov
Pereyeslavl
Nijniy Novgorod
Starodub
Polotsk
Yur'ev
Gorohovets
Kazan
Vladimir
Suzdal
Vitebsk
Mosal'sk
Serensk
Moskova
Murom
Bulgar
Bilyar
Suvar
Smolensk
Kolomna
Mojaisk
Ryazan
Kozelsk
Novgorod Severskiy
Pripet N.
Bryansk
Vişgorod
Černigov
Voronej
Vladimir
Holm
Jitan
Kiev
Kursk
Peremil
Zvenigorod
Pereyeslavl
Červen
Klemenets
Peremişl
Zvenigorod
Kolodyajen
Voin'
Galiç
Bakota
Kolodyajin
Saray
Bolohov
Hoten
Sarayçuk
Kuban Soyu
Rostov
Azak
Kefe
Sudak
Meget